

KRZYSZTOFORY

Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa

34

Muzeum Historyczne Miasta Krakowa

Kraków 2016

Krzysztofory. Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa / *Krzysztofory. Scientific Bulletin of the Historical Museum of the City of Kraków*

Kolegium Wydawnicze Muzeum Historycznego Miasta Krakowa / Editorial Board of the Historical Museum of the City of Kraków:

Michał Niezabitowski (przewodniczący / President), Marcin Baran, Anna Biedrzycka, Elżbieta Firlet, Ewa Gaczoł, Piotr Hapanowicz, dr Grażyna Lichończak-Nurek, Wacław Passowicz, Jacek Salwiński, Joanna Strzyżewska, Maria Zientara

Recenzenci / Reviewers:

MHK: Monika Bednarek, Elżbieta Firlet, Ewa Gaczoł, Piotr Hapanowicz, Grzegorz Jezowski, Andrzej Malik, Michał Niezabitowski, Janusz Tadeusz Nowak, dr Grażyna Lichończak-Nurek, Genowefa Zań-Ograbek, Wacław Passowicz, Danuta Radwan, Jacek Salwiński, Maria Wąchała-Skindzier, Joanna Strzyżewska, Andrzej Iwo Szoka, Maria Zientara, dr Jacek Zinkiewicz, Anna Per-Żywolewska

oraz / and

Piotr Górajec, Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie; Bogdan Kaczmar, Muzeum Okręgowe w Rzeszowie; dr hab. Zofia Kaszowska, Akademia Sztuk Pięknych w Krakowie; dr hab. Janusz Mierzwa, Uniwersytet Jagielloński; prof. Zdzisław Noga, Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie; prof. Jan Świąch, Uniwersytet Jagielloński

Redaktor / Editor:

Anna Biedrzycka

Współpraca redakcyjna / Co-editor:

Monika Iwaszko

Projekt graficzny / Graphic Design:

Monika Wojtaszek-Dziadusz

Tłumaczenie streszczeń na język angielski / Translation of summaries into English:

Lingua Lab s.c.

Ilustracje / Illustrations:

Archiwum Narodowe w Krakowie (ANK), Biblioteka Narodowa (BN), Bundesarchiv, Centralne Archiwum Pielęgniarstwa Polskiego, Fototeka Instytutu Historii Sztuki Uniwersytetu Jagiellońskiego (IHS UJ), Lwowskie Muzeum Historyczne, Muzeum Historyczne Miasta Krakowa (MHK), Muzeum Inżynierii Miejskiej w Krakowie (MIMK), Narodowe Archiwum Cyfrowe (NAC), www.mauthausen-memorial.at

oraz / and:

Łukasz Biały, Maria Lisowska-Dziuba, Janusz Firlet, Jacek Graff, Piotr Guzik, Hadrian Jakóbczak, Andrzej Janikowski, Tomasz Kalarus, Łukasz Komornicki, Rafał Korzeniowski, Beata Kowalczyk, Paweł Kubisztal, Bogusław Kuplowski, Stanisław Malik, Maria Marzec, Daria Pilch, Ewa Skrzydlak, Marta Śmietana

Skład, przygotowanie do druku / Typesetting:

Grafit Studio, Jacek Łucki

ISSN 0137-3129

© Muzeum Historyczne Miasta Krakowa, Kraków, 2016

Wydawca / Publisher: Muzeum Historyczne Miasta Krakowa

Rynek Główny 35

31-011 Kraków

www.mhk.pl

FacebookMHK | TwitterMHK | InstagramMHK

Rocznik jest wpisany do wykazu czasopism naukowych prowadzonego przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego (część B, poz. 835). Pierwotną wersją czasopisma jest wersja drukowana / The annual is listed in the register of research periodicals kept by the Ministry of Science and Higher Education (Part B, item 835). The periodical originally comes out in print

Druk / Print: Drukarnia Leyko sp. z o.o.

Cyberteka. Kraków – czas i przestrzeń – nowa wystawa stała Muzeum Historycznego Miasta Krakowa. Tematyka wystawy i podsumowanie realizacji projektu

Wstęp

Pałac Pod Krzysztoforami, nazywany popularnie Krzysztoforami, usytuowany w Rynku Głównym 35, jest jedną z najokazalszych rezydencji miejskich Krakowa. Od 1979 roku przez wiele lat była tu prezentowana ekspozycja stała *Z dziejów i kultury Krakowa*¹. Remont Krzysztoforów wymusił jej zamknięcie, co dokonywało się stopniowo od 2007 roku. Obecnie pałac odzyskuje swoją dawną świetność dzięki gruntownej restauracji zabytkowej substancji, połączonej z konieczną modernizacją infrastruktury technicznej oraz przystosowaniem budowli do współczesnych standardów muzealnictwa. Prace budowlano-konserwatorskie, zainicjowane w 2001 roku, ze względu na uwarunkowania logistyczne i finansowe są prowadzone etapowo. Towarzyszą im prace badawcze, obfitujące w liczne odkrycia, wzbogacające stan wiedzy o dziejach niegdysiejszej rezydencji możnowładczej, a także przywracające walory zabytkowe, zdegradowane niewłaściwymi przebudowaniami i użytkowaniem. Efektem tych działań jest gruntowna modernizacja zachodnich segmentów zespołu pałacowego, zgrupowanych wokół dziedzińca, obejmująca oficynę i pawilon narożny od ulicy Jagiellońskiej oraz tzw. skrzydło zachodnie pałacu, w którego zabytkowych wnętrzach znajduje się otwarta 30 października 2014 roku wystawa *Cyberteka. Kraków – czas i przestrzeń*. W związku z pracami remontowo-konserwatorskimi zasadniczego korpusu pałacu, a następnie urządzeniem w nim nowej, stałej ekspozycji, *Cyberteka* pełni funkcję zastępczej wystawy stałej. Prace zostały zrealizowane z połączonych funduszy własnych Muzeum, Gminy Kraków, Narodowego Funduszu Rewaloryzacji Krakowa oraz Funduszy Europejskich, dysponowanych przez Małopolski Regionalny Program Operacyjny. Wyniki prac badawczych i nowych odkryć zostały opublikowane w czasopiśmie „Krzysztoforami. Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa” (zeszyt 30, z 2012 roku).

Ekspozycja *Cyberteka. Kraków – czas i przestrzeń* stanowi część projektu *Modernizacja obiektu Pałac pod Krzysztoforami – głównej siedziby Muzeum Historycznego Miasta Krakowa*. Ideą wystawy jest nowoczesna prezentacja fenomenu Krakowa w aspekcie jego rozwoju przestrzennego

i urbanistycznego. Wystawa stanowi miejsce prezentacji dorobku Muzeum w dziedzinie rekonstrukcji cyfrowych dawnej zabudowy Krakowa oraz programu digitalizacji zbiorów muzealnych. Prawie 10 lat temu Muzeum Historyczne Miasta Krakowa zaczęło realizować projekt ekspozycyjno-badawczy, którego tematem była wizualizacja historycznej zabudowy Krakowa. W tym też celu powołano interdyscyplinarny zespół specjalistów z wielu dziedzin. Było to nowatorskie przedsięwzięcie w Polsce, związane z projektem wykonania makiet fizycznych Krakowa z okazji zbliżającej się 750. rocznicy lokacji miasta. W 2008 roku w Pracowni Dokumentacji Architektury i Zmian Urbanistycznych Miasta Krakowa, kierowanej przez Elżbietę Firlet, powstała Sekcja Wizualizacji Cyfrowych pod kierunkiem Piotra Opalińskiego, która prowadzi prace nad stworzeniem trójwymiarowych modeli miasta zarówno na poziomie urbanistycznym, jak i architektonicznym². W zamierzeniu twórców wystawy *Cyberteka. Kraków – czas i przestrzeń*, stanowi ona namiastkę cyfrowej

¹ Szerzej: Nowak Janusz Tadeusz: *Wystawa stała Muzeum Historycznego Miasta Krakowa*. „Krzysztoforami. Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa” 2012, z. 30, s. 197–206. Koncepcja merytoryczna zeszytu Genowefa Zań-Ograbek.

² Szerzej: Marek Marta: *Cyfrowa rekonstrukcja historycznej zabudowy Krakowa*. Projekt Muzeum Historycznego Miasta Krakowa. W: *Kraków – europejskie miasto prawa magdeburskiego 1257–1791. Katalog wystawy*. Koncepcja i red. nauk. Grażyna Lichończak-Nurek. Kraków 2007, s. 99–129. Wystawa w Muzeum Historycznym Miasta Krakowa, pałac Pod Krzysztoforami, 5 czerwca – 19 listopada 2007 r. Kurator Grażyna Lichończak-Nurek; Firlet Elżbieta: *Rekonstrukcje krajobrazu krakowskiego zespołu osadniczego na wystawie Kraków w chrześcijańskiej Europie X–XIII w.* „Krzysztoforami. Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa” 2008, z. 26, s. 21–26; Marek Marta: *Zastosowanie techniki cyfrowej 3D do rekonstrukcji historycznej zabudowy Krakowa*. „Krzysztoforami. Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa” 2008, z. 26, s. 57–76; Opaliński Piotr: *Rekonstrukcja cyfrowa infrastruktury architektonicznej Rynku krakowskiego w XIV i XV wieku*. „Krzysztoforami. Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa” 2010, z. 28, cz. 1, s. 113–128. Red. nauk. Elżbieta Firlet.

skarbnicy wiedzy o Krakowie. W swoim założeniu projekt jest otwarty i będzie systematycznie powiększany i uzupełniany. W jego pierwszym etapie można zapoznać się z rozwojem Krakowa od czasów przedlokacyjnych po realizację projektu Wielkiego Krakowa na początku XX wieku.

Wystawa

Wystawa składa się z sześciu przestrzeni.

Przestrzeń I *Cracovia origo*

W dziejach rozwoju osadnictwa w Polsce Kraków zajmuje wyjątkową pozycję zarówno jako pradawne miejsce osadnicze, siedziba władców, ważny ośrodek sakralny, kulturalny i gospodarczy, jak i jeden z najważniejszych historycznych układów urbanistycznych. Specyficzna sytuacja topograficzna, w tym urozmaicona rzeźba terenu i gęsta sieć hydrograficzna, zdeterminowała rozwój miasta, które powstało w miejscu przecięcia pradoliny Wisły przez pasmo wzgórz jurajskich (w obrębie Bramy Krakowskiej), a także na płaskim stożku napływowego Prądnika i Rudawy³. Pierwsze ślady pobytu człowieka na terenie Krakowa pochodzą ze starszej epoki kamienia, sprzed 100 tysięcy lat. Najwcześniejsze ślady osadnictwa Słowian na terenie dzisiejszego miasta sięgają VI wieku. Oprócz sprzyjających warunków terenowych wpływ na rozwój krakowskiego zespołu osadniczego miało dobre zaplecze rolnicze i surowcowe oraz położenie przy skrzyżowaniu dalekosiężnych szlaków komunikacyjnych.

W pierwszym pomieszczeniu prezentowana jest narracja o najdawniejszych dziejach Krakowa w formie filmów: *Cracovia. Origo* (Kraków. Początek) i *Wawel 1000 lat temu*, które powstały przy użyciu nowoczesnych technologii na podstawie licznych interdyscyplinarnych konsultacji ze specjalistami. Pierwszy z nich nakręcono według scenariusza Elżbiety Firllet w reżyserii Piotra Szczepanowicza. Jest to sfabularyzowana animacja filmowa, zrealizowana w technice cyfrowej. Film opowiada o początku Krakowa, kształtowaniu się krakowskiego zespołu osadniczego. Scenariusz został oparty na kilku wybranych, dynamicznie zmieniających się scenach, ułożonych chronologicznie i tworzących wirtualną podróż w czasie, od polowania paleolitycznych łowców mamutów do najazdu Tatarów w 1241 roku. Film przywołuje legendarną opowieść o księciu Kraku, pogromcy smoka wawelskiego, pokazuje gród wawelski, podgórze (Okół) i życie w osadzie. Scena

finałowa przedstawia najazd tatarskich plemion. Na zgłiszczach spalonej osady zostaje wytyczony jeden z największych rynków europejskich. Czas projekcji filmu wynosi 12 minut.

Drugi film, *Wawel 1000 lat temu*, powstał według scenariusza Marcina Orkisz, który także kierował jego realizacją. Film przedstawia dzieje rozwoju Wawelu jako głównego ośrodka władzy w okresie budowy państwa polskiego oraz towarzyszącą temu procesowi działalność architektoniczno-budowlaną. Zaprezentowane bryły i wnętrza budowli łączą surowy klimat i doskonałość romańskiej architektury. Świadczą o wysokiej pozycji piastowskiego państwa w Europie już u zarania jego dziejów. Rekonstrukcja wirtualna wzgórz wawelskiego w okresie romańskim opiera się na prawie stuletnich badaniach architektonicznych, archeologicznych i konserwatorskich oraz próbie odtworzenia geomorfologii z ekosystemem wzgórz. Jego konsultantami naukowymi byli prof. Zbigniew Pianowski, dr Janusz Firllet oraz mgr Maria Dębicka. Czas projekcji wynosi 29 minut.

Na ekspozytorach szklanych zaprezentowane są wybrane cytaty ze źródeł historycznych dotyczące Krakowa, w tym fragmenty relacji Ibrahima ibn Jakuba zapisane w *Księdze dróg i królestw* Al-Bakriego (XI w.), *Kroniki świata* Hartmanna Schedla (XV w.) oraz *Kroniki wszytkiego świata* Marcina Bielskiego (XVI w.).

Przestrzeń II *Oppidum*

W drugim pomieszczeniu prezentowana jest opowieść o tworzeniu się krakowskiego zespołu osadniczego⁴. W okresie przedlokacyjnym Kraków składał się z trzech osad, uformowanych na linii północ – południe. Ważną rolę w rozwoju przestrzennym Krakowa w tym okresie odgrywał warowny gród nad Wisłą zwany Wawelem (od XIV w.). Ciągłe osadnictwo na wzgórzach jest tu potwierdzone od VIII wieku. Pod koniec X wieku stał się on jednym z centrów władzy w państwie Piastów. W okresie drugiej monarchii piastowskiej (druga połowa XI w., do 1138 r.) był główną rezydencją władców, zaś Kraków jedną z *sedes regni principales*, najważniejszych ośrodków administracyjnych i politycznych państwa.

Obronne podgórze Krakowa zwane Okołem powstało u podnóża Wawelu od strony północnej na przełomie VIII i IX wieku. Było zamieszkane przede wszystkim przez ludność rzemieślniczą i zapewne drużynę księcia (potem rycerzy), stanowiło także ośrodek rzemiosła

³ Szerzej: *Atlas historyczny miast polskich*. Red. Roman Czaja. T. 5. Z. 1. *Kraków*. Red. Zdzisław Noga. Kraków 2007; Tyczyńska Maria: *Rzeźba i budowa geologiczna terytorium miasta Krakowa*. „Folia Geographica. Series Geographica-Physica” 1968, vol. 1, s. 9–34; Wyrozumski Jerzy: *Dzieje Krakowa. T. 1. Kraków do schyłku wieków średnich*. Red. Janina Bieniarzówna, Jan M. Małecki. Kraków 1992, s. 9–22; Niezabitowski Michał: *Geografia a historia Krakowa. Warunki naturalne Krakowa*. W: *Kraków. Nowe studia nad rozwojem miasta*. Red. Jerzy Wyrozumski. Biblioteka Krakowska, nr 150. Kraków 2007, s. 19–43.

⁴ Szerzej: Zaitz Emil: *Osadnictwo wczesnośredniowieczne na terenie Krakowa*. W: *Kraków w chrześcijańskiej Europie X–XIII w. Katalog wystawy*. Koncepcja i red. merytoryczna Elżbieta Firllet. Kraków 2006, s. 221–272. Wystawa w Muzeum Historycznym Miasta Krakowa, pałac Pod Krzysztofory, 5 czerwca – 12 listopada 2006 r. Kuratorzy Elżbieta Firllet i Emil Zaitz; Pianowski Zbigniew: *Architektura monumentalna wczesnośredniowiecznego Krakowa*. W: *Kraków w chrześcijańskiej...*, s. 163–219; Firllet Janusz, Pianowski Zbigniew: *Wawel do roku 1300*. W: *Kraków. Nowe studia...*, s. 45–66.

Przestrzeń II Oppidum, fot. Andrzej Janikowski, 2016

i handlu⁵. Do Okołu przylegała otwarta osada, zajmująca od XII do pierwszej połowy XIII wieku teren od obecnego placu Wszystkich Świętych po znaczny obszar późniejszego Rynku Wielkiej Lokacji wraz z najstarszym parafialnym kościołem krakowskim Świętej Trójcy. W latach dwudziestych XIII wieku najprawdopodobniej nastąpiła pierwsza lokacja Krakowa. Po najeździe Tatarów w 1241 roku miasto uległo poważnym zniszczeniom, szybko jednak mieszkańcy przystąpili do odbudowy według nowej koncepcji urbanistycznej.

Dominantą w tej przestrzeni muzealnej jest makieta *Kraków około połowy XIII wieku*, opracowana naukowo przez prof. Zbigniewa Pianowskiego, konsultowana przez Michała Niezabitowskiego, a wykonana przez dr. inż. arch. Roberta Gawła. Model przedstawia krakowski zespół osadniczy przed Wielką Lokacją w 1257 roku. Główne człony tej aglomeracji to gród na Wawelu otoczony wałem drewniano-ziemnym oraz warowne podgrodzie – Okół. Od północy podgrodzie otoczone było dodatkowo szeroką, suchą fosą. Na przedpolu Okołu widzimy zespół osad wczesnośredniowiecznych z kościołami Wszystkich Świętych, św. Wojciecha, Świętej Trójcy, Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny i św. Jana. Na dalszym przedpolu prezentowane są mniejsze skupiska osadnicze z kościołami św. Mikołaja, św. Floriana oraz, być może, Najświętszej Marii Panny na Piasku. Widzimy także zespoły klasztorne Dominikanów i Franciszkanów, które są na etapie budowy. Na Zwierzyńcu dostrzegamy kościół Najświętszego Salwatora oraz klasztor Norbertanek z kościołem św. św. Augustyna i Jana. Ponad prawym brzegiem Wisły, na Krzemionkach, wznosi się kopiec legendarnego księcia Krakusa, w pobliżu kościół św. Benedykta; zaznaczono też skupiska osadnicze w rejonie Ludwinowa, Dębnik i Zakrzówka. Na makiecie przedstawiono także prawdopodobne obwody obronne Gródka. Patrząc na model, widzimy również schematycznie zobrazowaną sieć wodną, z korytem Starej Wisły, Rudawą oraz młynówkami norbertańską i dominikańską. Zaznaczono także starorzeczka Wisły po wschodniej i zachodniej stronie cypla staromiejskiego.

Aranżacja wnętrza w tej sali nawiązuje do stylu budownictwa romańskiego. Model Krakowa znajduje się w ubudowie przypominającej kształtem romańską rotundę. Dzięki wykorzystaniu nowoczesnych środków przekazu można zapoznać się w tym pomieszczeniu z cyfrowymi rekonstrukcjami Krakowa przedlokacyjnego oraz z wybranymi obiektami

Przestrzeń II Oppidum, fot. Andrzej Janikowski, 2016

architektury romańskiej. Cyfrowy model Krakowa przedlokacyjnego tworzy panorama Wawelu, Okołu oraz osadnictwa otwartego na północ od podgrodzia, gdzie po lokacji Krakowa powstało centrum miasta wokół Rynku Głównego. Na szczególną uwagę zasługują wizualizacje monumentalnego zespołu romańskich budowli sakralnych i świeckich na Wawelu. Był to najokazalszy i jedyny taki zespół architektoniczny na ziemiach polskich. Przeglądając prezentacje multimedialne, możemy zapoznać się z cyfrowymi rekonstrukcjami romańskich budowli, w tym katedry św. Wacława, kościoła św. Gereona, rotundy Najświętszej Panny Marii, kościoła B, palatium, stołpu (wieża wschodnia), zespołu bramy zachodniej z wieżą obronną, kościoła św. Michała, kościoła św. Jerzego, rotundy jednoapsydowej, rotundy przedromańskiej przy bastionie Władysława IV czy też domniemanej rezydencji biskupa. Kolejne prezentacje to wizualizacje romańskich kościołów zlokalizowanych na Okole (św. Andrzeja, św. Idziego, św. Marii Magdaleny) oraz świątyń położonych na północ od tego podgrodzia (Franciszkanów, Dominikanów – Świętej Trójcy, Wszystkich Świętych, św. Wojciecha, Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny, Świętego Ducha, Świętego Krzyża, św. Mikołaja, św. Floriana, św. Szczepana, Najświętszej Marii Panny na Piasku) czy też na późniejszym Kazimierzu (św. Michała na Skałce, św. Jakuba, św. Wawrzyńca). Na ekspozycjach szklanych prezentowane są wybrane cytaty ze źródeł historycznych dotyczące Krakowa, w tym *Kroniki polskiej* Galla Anonima (XII w.), z dzieł Jana Długosza (XV w.), Marcina Kromera (XVI w.) oraz Jana Andrzeja Krasieńskiego (XVI w.).

Przestrzeń III Civitas

Kolejna część wystawy, *Civitas*, opowiada o rozwoju Krakowa po przełomowym dla niego wydarzeniu: lokacji miasta na prawie magdeburskim przez księcia Bolesława

⁵ Szerzej: Wyrozumski Jerzy: *Dzieje Krakowa...*, s. 66–69; Radwański Kazimierz: *Kraków przedlokacyjny. Rozwój przestrzenny*. Kraków 1975, s. 14–43; idem: *Kraków przedchrześcijański*. W: *Kraków. Nowe studia...*, s. 89–119; *Kraków w chrześcijańskiej...*, s. 227–245; Krasnowolski Bogusław: *Lokacje i rozwój Krakowa, Kazimierza i Okołu. Problematyka rozwiązań urbanistycznych*. W: *Kraków. Nowe studia...*, s. 418–422.

Przestrzeń III Civitas, fot. Andrzej Janikowski, 2016

Wstydliwego. Dokument został wydany 5 czerwca 1257 roku w Koperni koło Szydłowca. Na jego podstawie wytyczono nowy układ urbanistyczny Krakowa, stanowiący do dziś jedną z najokazalszych w skali europejskiej realizacji miasta średniowiecznego⁶. Wielka Lokacja była przełomem w ukształtowaniu miasta pod względem prawnoustrojowym, planistyczno-przestrzennym oraz społeczno-gospodarczym. Centrum układu urbanistycznego stanowił obszerny rynek (obecny Rynek Główny) o boku zbliżonym do 200 m, z którego wychodziły ulice tworzące szachownicowy plan miasta. Podstawową jednostką urbanistyczną były prostokątne działki (*curia*) o wymiarach 36 na 72 łokcie, czyli około 21 na 42 m; układano z nich kwadratowe bloki (każdy z ośmiu działek), z których następnie tworzą całość układu. W sumie takich

bloków jest dziewięć, każdy o boku ponad 84 m, z których środkowy stanowi Rynek. Imponująca skala założenia i jego skomplikowana struktura, w całości podporządkowana zasadom geometrycznym, świadczą o dużej indywidualności twórczej ówczesnych urbanistów. Do dziś lokacyjny Rynek to centrum miasta o wielu kulturowych funkcjach, stanowi najważniejszą przestrzeń publiczną Krakowa, jest miejscem o wyjątkowym znaczeniu historycznym, kulturalnym i społecznym. Już w drugiej połowie XIII wieku powstały na Rynku pierwsze ważne zabudowania, w tym Sukiennice (zapewne drewniane), kramy tzw. Bolesławowe (fundowane przez Bolesława Wstydliwego), a na działkach przyrynkowych kamienne domy na rzucie kwadratu (o boku około 10 m), z których część mogła mieć charakter wież mieszkalnych, co najmniej dwukondygnacyjnych. W XIV wieku wzniesiono główną siedzibę władz miejskich – Ratusz, a także Wagę Wielką (Ołowną), Wagę Małą (Woskową), Kramy Bogate (w miejscu tzw. Bolesławowych) oraz znaczną część przyrynkowych kamienic. Pierwszy bruk położono fragmentarycznie na Rynku na przełomie XIII i XIV wieku. Po 1285 roku rozpoczęto budowę fortyfikacji, które otoczyły lokacyjny Kraków, zapewne wówczas poszerzono obszar miasta ku północy do obecnej linii murów przy Bramie Floriańskiej. Po buncie wójta Alberta z lat 1311–1312 przeprowadzono parcelację terenu Gródka, co poszerzyło miasto w kierunku wschodnim, założono także Nowe Miasto na Okole, wzmiankowane od 1338 roku, które szybko jednak przyłączono do Krakowa i otoczono wraz z nim murem obronnym. W połowie XIV wieku Kraków był już miastem w zasadniczym stopniu ukształtowanym. Na początku XV wieku liczył około 13–14 tysięcy mieszkańców i był średniej wielkości miastem europejskim, jednak jego krajobraz architektoniczny, w przeciwieństwie do innych miast polskich, przypominał wyglądem znacznie większe i ludniejsze metropolie w Europie Zachodniej. Pod koniec średniowiecza Kraków stanowił zespół trzech miast (Kraków, Kazimierz, Kleparz), które były centrum handlowo-rzemieślniczym, religijnym oraz kulturalnym Królestwa Polskiego.

W tej sali można zapoznać się z cyfrowymi rekonstrukcjami budowli krakowskiego Rynku w XIV i XV wieku⁷. Prezentowane są tu widoki perspektywiczne, jego zabudowa oraz bloki przyrynkowe. Dla modeli Rynku z połowy XV stulecia przejęto szczegółowość detalu odpowiadającą skali 1:100, w przypadku obiektów XIV-wiecznych, gdzie ograniczeniem był niewielki zasób informacji o poszczególnych budowlach, zastosowano skalę 1:500. Wyjątkiem jest najstarsza murowana zabudowa kupiecka, w przypadku której bogaty materiał archeologiczny pozwolił na rekonstrukcję zespołu w skali 1:100⁸. Rozwinięcie pierzei rynkowych w dwóch fazach czasowych pozwala zorientować się w zakresie przekształceń zabudowy parcel oraz architekturze poszczególnych budowli. Zastosowana w opisach numeracja domów jest zgodna ze stanem współczesnym. Na początku XIV wieku przy Rynku mieli posesje znaczniejsi i bogatsi pierwsi osadnicy. Powstawały na nich domy murowane i drewniane o konstrukcji szachulcowej, dochodzące do wysokości dwóch kondygnacji. U schyłku XV wieku kamienice, wznoszone przede wszystkim z cegły, osiągały wysokość dwóch, a nawet trzech kondygnacji. Właścicielami byli przeważnie bogaci kupcy i rzemieślnicy oraz członkowie

⁶ Szerzej: Rajman Jerzy: *Kraków – zespół osadniczy, proces lokacji, mieszczanie do roku 1333*. Kraków 2004; Krasnowolski Bogusław: *Lokacje i rozwój Krakowa...*, s. 355–383; idem: *Miasta Ziemi Krakowskiej, chronologia procesów osadniczych i typologia układów urbanistycznych*. Kraków 2004; *Kraków – europejskie miasto...*, s. 34–48; Wyrozumski Jerzy: *Lokacja czy lokacje Krakowa na prawie niemieckim?*. W: *Kraków. Nowe studia...*, s. 121–151.

⁷ Szerzej: Łukacz Marek M.: *Zabudowa pierzei Rynku Głównego w Krakowie w okresie średniowiecza*. „Krzysztofory. Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa” 2010, cz. 1, s. 75–97; Opaliński Piotr: *Rekonstrukcja cyfrowa...*, s. 113–128.

⁸ Opaliński Piotr: *Rekonstrukcja cyfrowa...*, s. 113–115.

Przestrzeń III Civitas, fot. Andrzej Janikowski, 2016

władz miejskich. Pomiędzy XVI a XVIII wiekiem znaczna część kamienic przeszła w ręce szlachty i rodzin magnackich i podlegała licznym modernizacjom i przebudowom. Gotyckie kamienice przebudowywano kolejno w stylu renesansowym, barokowym i klasycystycznym.

Oglądając prezentacje multimedialne, można zapoznać się z wizualizacjami najstarszych obiektów sakralnych Rynku (kościół św. Wojciecha, kościół Mariacki) czy też Ratusza – siedziby władzy miejskiej, a także poszczególnych budynków handlowych, tj. kramów tzw. Bolesławowych (dwie fazy rozbudowy: XIII, XIV w.), Kramów Bogatych (XIV w.), Sukiennic (trzy fazy rozbudowy: XIII, XIV, XV w.), Wagi Wielkiej (Ołownej; trzy fazy: XIII, XIV, XV w.), targu ołownego (XV w.) oraz Wagi Małej (XV w.)⁹.

Pomieszczenie swoją aranżacją nawiązuje do gotyckiego wnętrza Ratusza krakowskiego i stanowi odwołanie do władzy samorządowej. Po prawej stronie od wejścia, przy oknie, prezentowane są wyjątkowo cenne muzealia, stanowiące insygnia władz samorządowych Krakowa, czyli berelko i pierścień burmistrzów Krakowa. Oba artefakty były przechowywane przez kilka stuleci w skarbcu Ratusza krakowskiego. Srebrne berelko burmistrzów Krakowa pochodzi z początku XVI wieku. Na zakończeniu jego rękojeści wygrawerowane są litery, które najprawdopodobniej mają związek z osobą fundatora. Złożone berelko stanowi cenne dzieło rzemiosła artystycznego okresu pomiędzy gotykiem a renesansem. Prawdopodobnie zostało ono wykonane w Krakowie, przypomina bowiem berła znajdujące się w zbiorach Collegium Maius UJ¹⁰. Drugi unikatowy artefakt w tej sali to złoty pierścień burmistrzów Krakowa. Na szafirze znajduje się rytowany herb Krakowa, przedstawiający fragment muru miejskiego z siedmioma

blankami, ponad nim trzy wieże zwieńczone potrójnym krenelażem; w bramie muru o otwartych do połowy wrotach opuszczona krata, poniżej orzeł. Jest to jedno z pierwszych zachowanych przedstawień herbu Krakowa z orłem umieszczonym w bramie miejskiej. Obiekt datowany jest na rok 1532, a szafir z rytowanym herbem Krakowa został wprawiony w 1590 roku i zapewne zastąpił stary, zużyty kamień¹¹. Obok witryny z insygniami władz samorządowych Krakowa znajduje się makietka Ratusza krakowskiego, która stanowi rekonstrukcję tej budowli według stanu z około 1524 roku, po jego ostatniej przebudowie w stylu gotyckim¹². Ratusz prezentuje się tu jako dwukondygnacyjny gmach zbudowany z cegły i kamienia na planie prostokąta, nakryty dwuspadowym dachem. Od zachodu, gdzie znajdowało się wejście, szczyt flankowany jest smukłymi wieżyczkami. Hełm gotycki wieży, w postaci znanej z widoku Krakowa z lat 1603–1605 zamieszczonego w dziele Georga Brauna i Fransa Hogenberga *Civitates orbis terrarum*, o podstawie kwadratu, jest niezwykle wysoki i smukły, mniej więcej w połowie wysokości przełamany dodanym segmentem, który dzieli go na dwie

⁹ Szerzej: *ibidem*, s. 113–128.

¹⁰ Moskał Katarzyna: Berelko burmistrzów krakowskich. W: *Kraków – europejskie miasto...*, s. 202–203.

¹¹ Eadem: Pierścień burmistrzów krakowskich. W: *Kraków – europejskie miasto...*, s. 203–204.

¹² *Ibidem*, s. 202; por. Komorowski Waldemar: Ratusz krakowski. W: *Urbs celeberrima. Księga pamiątkowa na 750-lecie lokacji Krakowa*. Red. Andrzej Grzybowski, Zdzisław Żygulski jun., Teresa Grzybowska. Kraków 2008, s. 173–201.

kondygnacje. Najwyższe piętro wieży obiega wokół drewniany ganek straży, znajduje się tu także zegar z tarczami zwróconymi w cztery strony świata. Tarczom towarzyszyły umieszczone na zewnętrznych ścianach figury, nieodtworzone ze względu na brak dostatecznych danych upoważniających do rekonstrukcji. W kolejnej witrynie znajduje się srebrny krucyfiks do zaprzysięgania rajców miejskich z drugiej połowy XVII wieku, ofiarowany do Ratusza krakowskiego w 1679 roku przez kupca i rajcę krakowskiego Stanisława Michała Seignitza (1641–1708)¹³. Krucyfiks przedstawia pełnoplastyczną postać Chrystusa na wysokim cokole. Front cokołu zdobi herb Krakowa w wersji z 1661 roku z napisem w otoku. Na wprost wejścia można zobaczyć najstarszą znaną panoramę Krakowa od północy, wykonaną w pracowni Michała Wolgemuta (1434 lub 1437–1519) i Wilhelma Pleydenwurffa (ok. 1460–1494), zamieszczoną w *Liber chronicarum* (Księżde kronik) Hartmanna Schedla (1440–1514), wydanej w Norymberdze w 1493 roku¹⁴. Za domniemanego autora rysunku, według którego powstał drzeworyt, uważa się Konrada Celtisa (1459–1508), który w latach 1489–1491 przebywał w Krakowie. Widok stanowi formę pośrednią między plenerem a panoramą miasta. Przedstawienie jest półportretowe, półfantastyczne, oddaje układ przestrzenny Krakowa, Kazimierza i Kleparza zgodnie z położeniem w terenie, bez odtworzenia prawdziwego usytuowania, wyglądu i szczegółów budowli. Na pierwszym planie jest prezentowane miasto Kleparz (napis: CLEPARDIA), z wyróżniającym się wśród zabudowy kościołem parafialnym św. Floriana, następnie widzimy otoczone murami miasto Kraków z zespołem zabudowy mieszkalnej, budowli sakralnych i miejskich. Na dalszym planie wzniesienie na Wawelu z zabudową przedstawioną na tle nieba, kompozycyjnie wieńcząc widok, obok napis: CRACOVIA. Obok panoramy z dzieła Hartmanna Schedla możemy zobaczyć widok Krakowa w czasie oblężenia przez Szwedów w 1655 roku, wykonany pod koniec XVII wieku według rysunku szwedzkiego oficera i inżyniera Erika Jönsona Dahlberga (1625–1703)¹⁵.

Po lewej stronie znajduje się miasto Kazimierz (CASIMIRIA), położone pomiędzy ramionami rzeki a widocznymi mostami, otoczone fortyfikacjami. Ponad nurtem opływającym miasto przerzucone mosty. W oddali po prawej stronie, nad rzeką, budowle sakralne odpowiadające usytuowaniu

klasztoru Norbertanek na Zwierzyńcu i opactwa Benedyktynów w Tyńcu. Cennym artefaktem w tej sali prezentowanym na stole jest srebrna lada Rady Miejskiej Krakowa z połowy XVIII wieku¹⁶. Jest to drewniana skrzynka, obita blachą srebrną i posadowiona na srebrnych nóżkach. Nakryta wypukłym wiekiem o pochyłych ściankach, zwieńczonym alegoryczną postacią kobiecą, ubraną w powłóczystrą suknię i dopasowany sztywny kaftan-pancerz, a na głowie hełm. W prawej ręce trzyma krótką laskę, rodzaj berła, lewą obejmuje kartusz z herbem Krakowa. Jest to zapewne alegoria mądrych i sprawiedliwych rządów (atrybuty jak u bogini Minerwy) lub alegoria miasta. Po lewej stronie od wejścia do sali prezentowane są dwa wizerunki ukazujące dawne pomieszczenia Ratusza. Pierwsza, z około 1850 roku, to litografia przedstawiająca wnętrze Izby Pańskiej w dawnym Ratuszu krakowskim według akwareli Jana Kantego Wojnarowskiego (1815–1876), który z kolei wzorował się rysunku sprzed 1820 roku Józefa Brodowskiego (1781–1853), znanego malarza i rysownika starego Krakowa. Izba Pańska znajdowała się na parterze Ratusza i była ważną salą posiedzeń Rady Miejskiej i sądu ławniczego. Na ścianie pomieszczenia widać fryz malowany *al fresco* przez malarza krakowskiego Kaspra Kurcza (zm. 1610) w 1600 roku, przedstawiający medaliony z portretami królów polskich. W narożu zwraca uwagę duża klatka z żelaznej kraty zwana kancelaryjką, w niej widoczny stół i krzesło – miejsce urzędowania pisarza magistratu. Drugi widok to akwarela Jana Kantego Wojnarowskiego z około 1840 roku, powstała według rysunku Józefa Brodowskiego. Przedstawia wnętrze sieni parterowej dawnego Ratusza krakowskiego, które znajdowało się na parterze w południowo-wschodniej części gmachu. Pomiędzy litografiami można zobaczyć także obraz Teodora Baltazara Stachowicza (1800–1873), który przedstawia Ratusz krakowski od strony północnej, według stanu przed zburzeniem w latach 1817–1820. Obraz namalowany około 1840 roku ukazuje renesansową część gmachu Ratusza o trzech kondygnacjach, z wysokim przyziemem, o ośmiu osiach. Całość gmachu wieńczy renesansowa attyka, a za nią, po lewej, wznosi się wieża Ratuszowa.

Przestrzeń IV *Forum*

W czwartym pomieszczeniu prezentowana jest narracja o rozwoju urbanistycznym Krakowa od XVI do XVIII wieku, przede wszystkim przez pryzmat Rynku krakowskiego¹⁷. Największe przemiany w formie i dekoracji architektonicznej większości zabudowań Rynku nastąpiły w XVI i pierwszej połowie XVII wieku. To okres najświetniejszy w jego dziejach. Rynek Główny był także miejscem ogólnopaństwowych wydarzeń, tutaj miały miejsce uroczyste wjazdy królewskie, hołdy składane władcom Polski, m.in. słynny hołd lenny złożony w 1525 roku przez księcia pruskiego Albrechta Hohenzollerna (1490–1568), parady i triumfy, z których najznaczniesze miało miejsce po pokonaniu Turków pod Wiedniem w 1683 roku przez króla Jana III Sobieskiego (1629–1696)¹⁸. Przez wieki przestrzeń Rynku wypełniała okazała zabudowa handlowa: Sukiennice, Waga Wielka, Waga Mała, Kramy Bogate oraz liczne drewniane kramy, użytkowane przez przedstawicieli róż-

¹³ Moskal Katarzyna: Krucyfiks do zaprzysięgania rajców miejskich. W: *Kraków – europejskie miasto...*, s. 205.

¹⁴ Marek Marta: Kraków półportretowy, półfantastyczny. W: *Kraków – europejskie miasto...*, s. 190–191.

¹⁵ Eadem: Widok Krakowa w czasie oblężenia przez Szwedów w 1655 r. W: *Kraków – europejskie miasto...*, s. 195–197.

¹⁶ Moskal Katarzyna: Lada Rady Miejskiej (z obsadką do pióra). W: *Kraków – europejskie miasto...*, s. 204–205.

¹⁷ Szerzej: Komorowski Waldemar, Sudacka Aldona: *Rynek Główny w Krakowie*. Wrocław 2008.

¹⁸ Por. Rokosz Mieczysław: *Forum Polonorum et Via Regia*. Rynek krakowski i Droga Królewska sceną wydarzeń państwowych, religijnych, narodowych i społecznych 1257–2010. W: *Rynek krakowski odkryty na nowo*. Red. nauk. Elżbieta Firlet. Biblioteka Krzysztoforska, nr 6. Kraków 2014, s. 405–610.

nych profesji. W 1566 roku na terenie Rynku znajdowały się 342 kramy. Wśród zabudowy handlowej funkcjonowały także topnie kruszców (m.in. złota i srebra) oraz tłuszczów. Wolne przestrzenie pomiędzy zabudową użytkowane były jako wyspecjalizowane targi, m.in. węglowy, ołowny, solny, rybny, chlebiany, kurzy. Od chwili założenia Rynku posiadanie tutaj kamienicy było przedmiotem zabiegów patrycjuszy krakowskich i dowodem ich prestiżu. Przy placu powstały także okazałe rezydencje możnowładców. Przez wieki na Rynku wykonywano też publiczne wyroki śmierci oraz wymierzano karę chłosty przy przegierzu. Na przełomie XVIII i XIX wieku na Rynku miały miejsce bardzo ważne wydarzenia polityczne, m.in. złożenie przysięgi przez gen. Tadeusza Kościuszkę (1746–1817) w 1794 roku, które rozpoczęło pierwsze ogólnonarodowe powstanie przeciwko Rosji i Prusom. W XIX stuleciu uporządkowano przestrzeń Rynku, wyburzając szereg zabytkowych zabudowań, w tym Ratusz oraz większość dawnych budynków handlowych. Wygląd zbliżony do obecnego Rynek uzyskał w dobie autonomii galicyjskiej (1866–1914).

W przestrzeni tej prezentowane są wizualizacje Rynku Głównego, jego zabudowy oraz bloków przyrynkowych w XVII wieku. Oglądając prezentacje multimedialne, można zobaczyć wizualizację obiektów sakralnych Rynku (kościół Mariacki w XVII i XVIII w., kościół św. Wojciecha w XVII w.) czy też Ratusza w XVII i XVIII wieku, a także poszczególnych budynków handlowych, tj. Kramów Bogatych w XVII wieku oraz Wagi Wielkiej i Wagi Małej w XVI wieku. Szczególną uwagę zwraca makietą Rynku krakowskiego, wykonana na podstawie szczegółowej cyfrowej rekonstrukcji jego zabudowy z ostatnich lat istnienia Pierwszej Rzeczypospolitej. Inspiracją i punktem wyjścia do odtworzenia zabudowy był pomiar geodezyjny wykonany w 1787 roku przez geometrę miejskiego Dominika Pucka (1723–1789)¹⁹. Model przedstawia Rynek w okresie najpełniejszego rozkwitu zabudowy, uwzględniając klasycystyczny odwach, dobudowany do gmachu Ratusza w 1783 roku, i mur cmentarny przy kościele Mariackim, rozebrany w 1796 roku. Makietą obejmuje przestrzeń płyty Rynku z Ratuszem i kościołami oraz całą strukturą handlową, którą do XIX wieku stanowiły Sukiennice, a także niezachowane Kramy Bogate – przylegające od wschodniej strony do Sukiennic, Wagi Wielka i Mała – usytuowane po tej samej stronie płyty, oraz niska, drewniana zabudowa – rozlokowana po wschodniej i zachodniej stronie Rynku. Podobnie jak na planie Pucka, uwzględniona została przyrynkowa zabudowa mieszkalna w czterech pierzejach placu z odtworzeniem elewacji kamienic i pałaców i fragmentarycznie ujęta rekonstrukcja budowli w głębi kwartałów.

Na szczególną uwagę w tej przestrzeni zasługują także dwie panoramy Krakowa. Pierwsza prezentuje widok Krakowa od południa z kopca Krakusa sprzed 1600 roku. Miedzioryt i akwafortę rytował Jacob Hoefnagel (1575–ok. 1630) według rysunku Egidio van der Rye'a (1573–1617)²⁰. Widok pochodzi z dzieła Georga Brauna i Franca Hogenberga *Civitates orbis terrarum*, opublikowanego w Kolonii w 1617 roku. Widok przedstawia Kraków i Kazimierz widziane ze wzniesienia u podnóża kopca Krakusa.

Zbocze Krzemionek z wyraźnie zaznaczoną drogą opada w kierunku rzeki i miasta. Z lewej, na prawym brzegu Wisły, znajdują się nieliczne zbudowania i kościół św. Leonarda, widoczne na tle murów Kazimierza z bramami. Nazwy najważniejszych budowli wymienione są w legendzie. Zabudowa Kazimierza została przedstawiona bez widocznego porządku, zdecydowanie wyróżniają się tu kościoły: Bożego Ciała, św. Katarzyny (błędnie opisany jako klasztor Bernardynów) i św. Jakuba. W głębi widoczne jest wzgórze wawelskie z katedrą, zamkiem, kościołami św. św. Michała i Jerzego oraz wieżami. Na prawo, na drugim planie, ukazane jest miasto Kraków. Uwagę zwracają gmachy kościołów Mariackiego i Dominikanów oraz Ratusz. W widoku wyeksponowany został kościół św. Andrzeja, zaś pominięto kościoły Franciszkanów i Wszystkich Świętych.

Druga panorama, sprzed 1754 roku, prezentuje widok Krakowa od zachodu. Miedzioryt wykonał Johann Christoph Haffner (1668–1754) w Augsburgu według rysunku Friedricha Bernharda Wenera (1690–1754)²¹. W polu widoku u góry, pośrodku, na tle rozwiniętej szarfy widać napis: CRACOVIA CRACAV. Poniżej widoku, pod ramką, znajdują się objaśnienia najważniejszych budowli w kolumnach numerowanych od 1 do 42, po lewej w języku łacińskim, po prawej – w niemieckim. Podobnie jak w rysunkowym pierwowzorze, opartym na schemacie miedziorytu z *Civitates orbis terrarum* Brauna i Hogenberga, uwzględniona została barokowa zabudowa miasta. Widok w wielu szczegółach jest fantastyczny, ze schematycznie przedstawioną architekturą. Obejmuje on obszar Krakowa od Barbakanu po Kazimierz. Na pierwszym planie widoczne są przedmieścia Krakowa: Piasek, Smoleńsk, Półwie Zwierzynieckie, ze stylizowaną roślinnością, Rudawa z mostem i drogą prowadzącą ze Zwierzynca do Łobzowa. Szczególną uwagę warto zwrócić na dwa cenne muzealia w witrynach, ilustrujące splendor krakowskiego mieszczaństwa i doniosłą rolę rzemiosła w funkcjonowaniu miasta w tym okresie. Pierwszy artefakt to pierścień cechu złotników, wykonany zapewne przez złotnika krakowskiego Samuela Piaskowskiego w 1614 roku²². Stanowiło ono obesłanie cechowe, czyli znak uwierzytelnienia przekazywanej wiadomości przez posłańca. Grubą obręcz pierścienia wykonano z połączanego brązu. Na srebrnej blaszce znajduje się relief z przedstawieniem św. Eligiusza z Noyon, patrona złotników i innych rzemieślników pracujących w metalu. Eligiusz przedstawiony jest w stroju liturgicznym – w długim, gotyckim ornacie, z infułą na głowie. Święty ukazany został w ujęciu profilowym, przy pracy w pracowni złotniczej. Drugi artefakt to zawiesz-

¹⁹ Marek Marta: *Cyfrowa rekonstrukcja...*, s. 116–122; eadem: Makietą Rynku krakowskiego, według Planu Dominika Pucka z 1787 r. W: *Kraków – europejskie miasto...*, s. 618.

²⁰ Eadem: Widok Krakowa od południa z Kopca Krakusa. W: *Kraków – europejskie miasto...*, s. 193–194.

²¹ Eadem: Widok Krakowa od zachodu. W: *Kraków – europejskie miasto...*, s. 197–198.

²² Moskał Katarzyna: Pierścień cechu złotników krakowskich. W: *Kraków – europejskie miasto...*, s. 290–291.

nie cechu złotników, wykonane przez nieznanego autora w połowie XVII wieku w Krakowie²³. Stanowiło ono znak dostojności starszego cechu. Ozdobione półszlachetnymi kamieniami zawieszenie ma kształt poczwórnej kokardki z rozetką pośrodku, zwieńczonej koroną.

Barokowa aranżacja wnętrza tej sali stanowi odwołanie do potęgi władzy monarszej oraz znaczenia Krakowa w czasach nowożytnych. W pomieszczeniu tym prezentowana jest także animacja filmowa *Civitas nostra Cracoviensis A.D. 1650* w reżyserii Łukasza Czyżyło, Marty Marek i Piotra Opalińskiego, według scenariusza Marty Marek. Film powstał w technice 3D z wykorzystaniem wirtualnych modeli opracowanych w Muzeum Historycznym Miasta Krakowa. Przedstawia obraz aglomeracji krakowskiej w szczytowej fazie jej urbanistycznego i architektonicznego rozwoju, przypadającej na połowę XVII wieku. Kolorowa animacja filmowa, wykonana na podstawie dokumentacji i opracowania naukowego, oprowadza widza po ówczesnym Krakowie oraz sąsiednich miastach: Kazimierzu i Kleparzu. Pokazuje stan miasta przed oblężeniem szwedzkim i późniejszymi procesami, które w sposób istotny wpłynęły na zmianę jego wyglądu i sposobu funkcjonowania. W filmie wykorzystano materiały graficzne przygotowane przez wieloosobowy zespół konsultantów naukowych, współpracujących z architektami oraz z autorami cyfrowego opracowania. Podkład muzyczny stanowią fragmenty oratorium *Cracovia est*, skomponowanego przez Dariusza Reguckiego. Czas projekcji filmu wynosi 22 minuty.

Przestrzeń V Aglomeracja

Ta przestrzeń opowiada o fenomenie aglomeracji krakowskiej, czyli trójmiasta Krakowa, Kazimierza i Kleparza²⁴. W 1335 roku król Kazimierz III Wielki (1310–1370) lokował na prawie magdeburkim na południe od Krakowa, na terenie zalewowej terasy Wisły, nowe miasto Kazimierz²⁵. Łączyły one istniejące wcześniej na tym obszarze skupiska osadnicze. Lokacja tego miasta urbanistycznie nawiązywała do Wielkiej Lokacji Krakowa. Geometryczny plan urbanistyczny z szachownicowym układem ulic,

z wielkim, prostokątnym rynkiem, kościołem parafialnym Bożego Ciała należał do najwybitniejszych w Małopolsce realizacji idealnego miasta średniowiecznego. Miasto miało charakter rzemieślniczo-handlowy i było otoczone murami z bramami. W 1340 roku powierzchnia Kazimierza została powiększona o ofiarowaną przez króla wieś Bawół, potem podporządkowano mu również przedmieście Stradom. W 1366 roku Kazimierz III Wielki lokował na północ od Krakowa, na terenie osady wokół kościoła św. Floriana, kolejne miasto – Florencję, nazwaną później Kleparzem²⁶. Było to miasto o charakterze handlowo-rolniczym. Miało czworoboczny rynek wraz z ratuszem i kramami, jednak nie zostało zabezpieczone murami miejskimi. Z czasem w pobliżu Kleparza powstały jurydyki: Biskupie, Błonie, Pędzichów oraz Szlak. Już pod koniec XIV wieku położone na zachód od Krakowa, przed bramą Szewską, przedmieście Garbary uzyskało znaczny stopień samodzielności ustrojowej²⁷. W przeciwieństwie do nich obszary na wschód od miasta, za bramą Mikołajską, nie uzyskały ani odrębnego statusu ustrojowego, ani tak wysokiego poziomu gospodarczego²⁸. W XVI wieku Kraków jako stolica monarchii Jagiellonów przeżywał rozkwit, będąc najważniejszym ośrodkiem handlowym i produkcyjnym kraju. W połowie tego stulecia miasto liczyło około 19 tysięcy mieszkańców, zaś cała aglomeracja blisko 30 tysięcy. Od początku XVI do połowy XVII wieku nastąpił znaczny rozwój przestrzenny na terenie miast satelickich (Kazimierz i Kleparz), przedmieść (Stradom, Garbary, Wesoła) i przyległych wsi (Zwierzyniec, Dębniki, Zakrzówek, Płaszów, Grzegórzki)²⁹. Nastąpił też wzrost liczby nowo powstających przedmieść i jurydyk, czyli osad, które uwalniały się spod zależności królewskiej lub miejskiej i tworzyły organizmy z własną administracją i sądownictwem³⁰. W 1587 roku oblężenie Krakowa przez arcyksięcia Maksymiliana Habsburga (1558–1618) doprowadziło do znacznych zniszczeń przedmieść Krakowa. Mimo przeniesienia siedziby królewskiej do Warszawy na początku XVII wieku, miasto pod względem przestrzennym rozwijało się nadal. Pierwsza koncepcja scalenia Krakowa wraz z przedmieściami pojawiła się w 1642 roku; ówczesny

²³ Eadem: Zawieszenie cechu złotników. W: *Kraków – europejskie miasto...*, s. 291.

²⁴ Szerzej: Komorowski Waldemar: Rozwój urbanistyczno-architektoniczny Krakowa intra muros w średniowieczu (od połowy XIV wieku). W: *Kraków. Nowe studia...*, s. 153–186.

²⁵ Szerzej: Świszczowski Stefan: *Miasto Kazimierz pod Krakowem*. Kraków 1981; Krasnowolski Bogusław: *Układ przestrzenny krakowskiego Kazimierza w wieku XIV*. „Rocznik Krakowski” 1988, t. 54, s. 17–58; idem: *Rozwój urbanistyczny i architektoniczny Miasta Żydowskiego na krakowskim Kazimierzu*. „Krzysztofory. Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa” 1988, z. 15, s. 84–98; idem: *Ulice i place krakowskiego Kazimierza. Z dziejów chrześcijan i Żydów w Polsce*. Kraków 1992; idem: *Lokacje i rozwój Krakowa...*, s. 383–422; *Cracovia Iudaeorum 3D*. Kraków 2013. Katalog wystawy w Muzeum Historycznym Miasta Krakowa, Stara Synagoga, 27 czerwca 2013 r. – 20 kwietnia 2014 r. Kurator Eugeniusz Duda.

²⁶ Szerzej: Dzikówna Janina: *Kleparz do 1528 roku*. Biblioteka

Krakowska, nr 74. Kraków 1932; Beiersdorf Zbigniew: Kleparz. W: *Kraków. Nowe studia...*, s. 427–451.

²⁷ Szerzej: Pieradzka Krystyna: *Garbary, przedmieście Krakowa (1363–1587)*. Biblioteka Krakowska, nr 71. Kraków 1931; *Słownik historyczno-geograficzny województwa krakowskiego w średniowieczu*: Garbary. Hasło oprac. Jerzy Wiśniewski. Cz. 1, z. 4. Wrocław–Łódź 1986, s. 693–707.

²⁸ Szerzej: Świechowska Helena: *Przedmieście Wesoła*. W: *Studia nad przedmieściami Krakowa*. Biblioteka Krakowska, nr 94. Kraków 1938, s. 149–150, 171–174.

²⁹ Szerzej: Komorowski Waldemar, Follprecht Kamila: *Rozwój urbanistyczno-architektoniczny Krakowa intra muros w czasach nowożytnych*. W: *Kraków. Nowe studia...*, s. 189–292; Laberschek Jacek: *Rozwój przestrzenny krakowskiego zespołu osadniczego extra muros XIII–XVIII wieku*. W: *Kraków. Nowe studia...*, s. 297–352.

³⁰ Szerzej: Kolać Waclaw: *Jurydyki krakowskie*. „Archeion” 1962, t. 38, s. 219–240.

Przestrzeń V Aglomeracja, fot. Andrzej Janikowski, 2016

Kraków, Kazimierz i Kleparz oraz przedmieścia, a zwłaszcza Stradom³¹ i Garbary, stanowiły powiązany z sobą zespół urbanistyczny. Okupacja szwedzka Krakowa w latach 1655–1657 ostatecznie zakończyła czasy świetności miasta, które uległo znacznej dewastacji, nastąpił również zastój gospodarczy i przestrzenny miasta. Wojna ta stała się także bezpośrednią przyczyną katastrofalnego upadku Kleparza i Kazimierza. W drugiej połowie XVII wieku przeprowadzono prace związane z odbudową Krakowa, jednocześnie wznoszono liczne zespoły klasztorne na terenie przedmieść. W XVII i XVIII wieku nastąpił nadmierny przyrost i rozwój podmiejskich jurydyk, co destabilizowało dotychczasowy wzorowy układ aglomeracji krakowskiej i zakłócało życie gospodarcze trójmiasta. Na początku XVIII stulecia, w czasie III wojny północnej, obce wojska, w tym szwedzkie, kilkakrotnie zajmowały miasto. Pożary, zarazy i kontrybucje doprowadziły w pierwszej połowie XVIII wieku do największego upadku w dziejach Krakowa, w tym jego handlu, przemysłu oraz samorządu miejskiego. Pomimo to w centrum miasta powstały liczne kompozycje urbanistyczne, m.in. zamknięcie perspektywiczne ulicy św. Jana bryłą kościoła Pijarów czy też założenie placu przed kościołem św. Piotra i Pawła, które nadawały miastu nowy, barokowy wyraz. W tym czasie nie ulegało zmianie ogólne rozplanowanie przestrzenne. Ustalona w średniowieczu urbanistyczna postać miasta niewiele zmieniła się w czasach nowożytnych. Pod koniec XVIII wieku podjęto próbę administracyjną scalenia średniowiecznego trójmiasta z otaczającymi go przedmieściami i jurydykami. Na mocy prawa o miastach z 18 kwietnia 1791 roku zlikwidowano jurydyki, a połączony w jedną całość Kraków podzielono na czte-

ry cyrkuly: krakowski, kazimierski, garbarski i kleparski³². Ten projekt pierwszego Wielkiego Krakowa w 1800 roku zatwierdził cesarz Franciszek II Habsburg (1768–1835), ostatecznie wcielono go w życie 1802 roku. Po pierwszym rozbiore Polski w 1772 roku Kraków pełnił funkcję miasta przygranicznego z Austrią. W 1784 roku cesarz Józef II Habsburg (1741–1790) nadał położonej na prawym brzegu Wisły osadzie Podgórze prawa wolnego miasta królewskiego³³.

W pomieszczeniu tym zwiedzający może się zapoznać z procesem tworzenia się aglomeracji krakowskiej w czasach nowożytnych. Wśród prezentacji multimedialnych warto zobaczyć cyfrowy model perspektywiczny trójmiasta (Kraków, Kazimierz, Kleparz), a także Kazimierza i jego rynku w szczytowej fazie rozwoju przypadającej w połowie XVII wieku, tuż przed upadkiem znaczenia miasta. Ciekawe są wizualizacje barokowych budowli sakralnych Kazimierza (kościół św. św. Michała Archanioła i Stanisława Biskupa z klasztorem Paulinów, kościół Bożego Ciała i klasztor Kantoników Laterańskich, kościół św. Wawrzyńca). Ponadto można tu zobaczyć hipotetyczne cyfrowe rekonstrukcje za-

³¹ Szerzej: Mastalerzówna Maria: Przedmieście Stradom w wiekach średnich. W: *Studia nad przedmieściami...*, s. 91–125.

³² Niezabitowski Michał: *Pierwszy „Wielki Kraków” – proces „pełnienia” murów obronnych Krakowa 1791–1802*. „Krzysztofor. Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa” 2005, z. 23, s. 71–78.

³³ Szerzej: Żółciak Jarosław: *Rozwój przestrzenny Podgórze*. W: *Kraków. Nowe studia...*, s. 529–584.

Rekonstrukcja cyfrowa Rynku Głównego w Krakowie, 1. połowa XVII w., oprac. Piotr Opaliński

Rekonstrukcja cyfrowa rynku miasta Kazimierza, ok. połowy XVII w., oprac. Piotr Opaliński

budowy miasta żydowskiego (Oppidum Iudaeorum), w tym początki osadnictwa w rejonie obecnej ulicy Szerokiej i rozwój terytorialny miasta żydowskiego w pięciu fazach od XV do XVII wieku, a także cztery fazy rozwojowe Starej Synagogi (druga połowa XV w., druga połowa XVI w., pierwsza połowa XVII w., koniec XIX w.). W tej przestrzeni prezentowane są również wizualizacje Kleparza i jego zabudowy, w tym Rynku Kleparskiego, ratusza, kościołów św. Floriana, św. Walentego, Świętego Krzyża. Układ przestrzenny Kleparza odbiegał pod względem regularności od bloków obszaru Krakowa lokacyjnego i Kazimierza. Dostosowany był

do wcześniejszego układu drożnego, tj. traktów wiodących na zachód oraz na północ. Ponadto można obejrzeć cyfrowe widoki przedmieść Krakowa (m.in. Stradom, Garbary, Smoleńsk, Rybaki) oraz podmiejskich rezydencji (Łobzów, Prądnik, Wola Justowska). Stan zabudowy przedmieść, czyli obszaru położonego poza linią zwartej aglomeracji miejskiej, jest najslabiej rozpoznany. Z natury swojej tereny te nie miały tak regularnego rozplanowania jak miasta i charakteryzowały się w dużej mierze nietrwałą zabudową drewnianą. W znacznym stopniu ucierpiały podczas kolejnych oblężeń lub innych kataklizmów, jak pożary i powodzie.

Rekonstrukcja cyfrowa rynku miasta Kleparza, ok. połowy XVII w., oprac. Piotr Opaliński

W pomieszczeniu tym zwraca uwagę jeden z najznakomitszych zabytków kartografii krakowskiej – monumentalny plan zwany Kołłątajowskim³⁴. Powstał na zlecenie Hugona Kołłątaja (1750–1812) w związku z porządkiem spraw majątkowych Szkoły Głównej Koronnej w czasach reform Komisji Edukacji Narodowej. To unikatowe dzieło, doskonale graficznie, o niespotykanej dotychczas dużej skali i niezwykle bogatej treści topograficznej, powstało w latach 1783–1785 w Krakowie. Rysunek wykonano na dużych wymiarach arkusza bardzo precyzyjną kreską. Spośród wykonawców znani są dwaj: Maciej Dębski i Kazimierz Szarkiewicz. Plan Kołłątajowski ma charakterystyczną orientację południowo-wschodnią. Po prawej stronie jest umieszczona róża wiatrów, która informuje o faktycznym ukierunkowaniu planu na planszy. Ma też wyjątkowo szczegółową skalę, która wynosi 1:3087. Plan zwrócony stroną północno-zachodnią ku dołowi obejmuje swoim zasięgiem ówczesne miasta: Kraków, Kazimierz, Kleparz, przedmieścia oraz niektóre gminy podmiejskie, jak Zwierzyniec, Czarną Wieś, Łobzów, Krowodrzę i Grzegórzki. Teren zamykają na wschodzie granice z Olszą i obszar wsi Dąbie, na południu bieg Wisły, na zachodzie Wisła, wzgórze Salwator, obszar Czarnej Wsi i Łobzowa, na północy teren wsi Krowodrza i Prądnik. Na kartograficzną treść planu składa się sytuacyjny obraz zabudowy, stosunków wodnych, sieci drożnej, użytkowania gruntów i podziałów własnościowych. W dolnej strefie planszy umieszczony jest widok panoramiczny Krakowa od strony zachodniej, z Błoi, od okolic klasztoru Reformatów po Wawel i fragmentarycznie widoczny kościół św. Katarzyny na Kazimierzu. U dołu, poniżej widoku panoramicznego, znajduje się napis dedykujący plan księciu prymasowi Michałowi Poniatowskiemu (1736–1794), królewskiemu bratu. Duża skala oraz wielość szczegółów sytuacyjnych planu Kołłątajowskiego czyni zeń niezmiernie cenne źródło informacji historycznych dla specjalistów różnych dziedzin.

Pomiędzy panoramami można obejrzeć gwasz Michała Stachowicza (1768–1825) przedstawiający ważne wydarzenie w dziejach państwa i narodu polskiego, a mianowicie przysięgę Tadeusza Kościuszki na Rynku Krakowskim, która miała miejsce 24 marca 1794 roku. Obraz wykonany trzy lata później jest kompozycją wielofiguralną. Ma wielki walor poznawczy substancji architektonicznej Rynku Krakowskiego, pokazując jego stan w okresie największej zabudowy, w tym zabudowania, które do czasów współczesnych się nie zachowały. Prezentowany obraz należy do trzech najstarszych zachowanych źródeł ikonograficznych do dziejów zabudowy Rynku Krakowskiego wykonanych przez Stachowicza.

Ponadto w sali tej prezentowane są dwie drewniane, rzeźbione laski podkrakowskich gmin. Pierwsza należała do Nowej Wsi Narodowej i pochodzi z XVII wieku (?)³⁵. Druga – gminy Łobzów – datowana jest na XVIII wiek³⁶. Laski te używane były do zwoływania gminnych posiedzeń.

Aranżacja wnętrza sali stanowi odwołanie do rozwoju myśli i nauki oświeceniowej. Ważnym jej elementem jest centralnie umiejscowiony rekwizyt w formie balonu, który nawiązuje do motywu doświadczeń naukowych, tak modnych w XVIII wieku. W rok po locie balonu braci Montgolfierów we Francji, z inspiracji profesorów Szkoły Głównej Koronnej (później Uniwersytetu Jagiellońskiego) Jana Jaśkiewicza (1749–1809) i Jana Śniadeckiego (1756–1830), 1 kwietnia

³⁴ Plan Kołłątajowski miasta Krakowa. Oprac. Michał Odlanicki-Poczobutt, Zofia Traczewska-Białek. „Geodezja” 1978, z. 53; Marek Marta: Plan Krakowa, tzw. Kołłątajowski. W: *Kraków – europejskie miasto...*, s. 617–618.

³⁵ Moskał Katarzyna: Laska gminy Nowa Wieś Narodowa. W: *Kraków – europejskie miasto...*, s. 189–190.

³⁶ Eadem: Laska gminy Łobzów. W: *Kraków – europejskie miasto...*, s. 189.

Przestrzeń V Aglomeracja, fot. Tomasz Kalarus, 2016

1784 roku miał miejsce w Krakowie pierwszy lot bezzałogowego balonu. Aerostat został wypuszczony na terenie Ogrodu Botanicznego, wzniósł się na wysokość 4 tysięcy m i opadł między Bramą Floriańską a furcą Mikołajską.

W sali można obejrzeć także film *Cracovia A.D. 1650* w reżyserii Łukasza Czyczyło, według scenariusza Marty Marek i Piotra Opalińskiego. Animacja filmowa powstała w technice 3D przy użyciu wirtualnych modeli opracowanych w Muzeum Historycznym Miasta Krakowa. Przedstawia obraz aglomeracji krakowskiej z lotu ptaka w połowie XVII wieku. Za pomocą zrekonstruowanego obrazu i zwięzłego komentarza film prowadzi widza po najważniejszych miejscach ówczesnego zespołu miejskiego Krakowa. Celem jest przedstawienie przestrzeni i urbanistyki miasta, stanu jego najważniejszych budowli i całej zabudowy. Czas projekcji wynosi 10 minut.

Przestrzeń VI Wielki Kraków

W ostatnim, szóstym pomieszczeniu prezentowany jest projekt rozwoju przestrzennego i urbanistycznego pod na-

zwą Wielki Kraków, zrealizowanego w latach 1909–1915. Na początku XX wieku Kraków, dawna stolica Piastów i Jagiellonów, centrum polskości, zwany polskimi Atenami lub polskim Piemontem, był miastem niezbyt dużym pod względem powierzchni. W tym czasie jego obszar wynosił zaledwie 5,77 km kw., a z Błoniami – 6,88 km kw. W 1910 roku zamieszkiwało go ponad 103 tysięcy osób. Ze wszystkich ważniejszych miast monarchii habsburskiej Kraków miał najmniejszą powierzchnię i najgęstsze zaludnienie (prawie 16 tysięcy mieszkańców na km kw.). Władze austriackie, opasując miasto pierścieniami fortów, uczyniło z Krakowa przygraniczną twierdzę. Fatalnie na rozwój przestrzenny wpływały rewersy demolacyjne, czyli zezwolenia udzielane przez austriackie władze wojskowe na budowę budynków w obrębie rejonów ochronnych twierdzy, pod warunkiem zobowiązania, że w razie zagrożenia wojennego budynki zostaną rozebrane przez użytkownika lub na jego koszt. Ogromna ciasnota panująca w Krakowie, brak terenów budowlanych, drożyzna przy zakupie działek powodowały, że miasto nie miało prawie żadnych szans rozwoju. Brakowało terenów dla wznoszenia gmachów publicznych, zakładania placów targowych czy parków, a przede wszystkim budowy fabryk. To sprawiało, że władze miejskie zmuszone były wykupywać grunty w sąsiednich gminach, aby tam realizować konieczne inwestycje.

Idea rozszerzenia granic miasta nurtowała władze Krakowa od wielu lat. Udało się ją zrealizować dzięki staraniom prezydenta Krakowa Juliusza Leo (1861–1918)³⁷. W 1904 roku zaczęły się pierwsze negocjacje Krakowa z podmiejskimi gminami i miastem Podgórze w sprawie przyłączenia. Ostatecznie 19 września 1907 roku Rada Miejska podjęła uchwałę o rozszerzeniu miasta, dalej była ona procedowana we Lwowie, gdzie w listopadzie 1908 roku Sejm Krajowy przyjął ustawę o utworzeniu Wielkiego Krakowa. Trzeba było czekać kolejny rok, aby została w listopadzie 1909 roku podpisana przez cesarza austriackiego Franciszka Józefa I (1830–1916). 1 kwietnia 1910 roku przyłączono do Krakowa następujące gminy podmiejskie i obszary dworskie: Zakrzówek z Kapelanką, Dębniaki z Rybakami, Półwieś Zwierzynieckie, Zwierzyniec, Czarna Wieś z Kawiorami, Nowa Wieś Narodowa, Łobzów, Krowodrza, Grzegórzki z Piaskami oraz część gmin Prądnik Biały i Prądnik Czerwony z Olszą. Nowe dzielnice znacząco przyczyniły się do powiększenia zarówno obszaru miasta, jak i liczby ludności. Łącznie miasto powiększyło się o 22,27 km kw. i 34,5 tysiąca mieszkańców. Nadal czekano na zatwierdzenie przyłączenia Dąbia z Beszczem i Głębinowem, Ludwinowa, Płaszowa i Podgórze. Najwcześniej, bo w 1911 roku, doszło do skutku przyłączenie Dąbia i Ludwinowa. Najtrudniejsze były rozmowy z Podgórzem, równie trudne pertraktacje z Płaszowem. W 1912 roku gmina Płaszów i obszar dworski Płaszów weszły w skład Krakowa. W kwietniu 1913 roku umowę o połączeniu zatwierdziła uchwałą Rada Miejska Podgórze oraz Rada Miejska Krakowa. Układ w tej sprawie podpisano w czerwcu 1913 roku. Ostatecznie 1 lipca 1915 roku Podgórze połączyło się z Krakowem. Powstał Wielki Kraków. Był to początek przemiany miasta w metropolię. Podczas realizacji projektu powierzchnia miasta

³⁷ Szerzej: *Kraków. Rozszerzenie granic 1909–1915*. Wyd. Karol Rolle. Kraków 1931; Rączka Jan Władysław: *Rozplanowanie wsi przyległych do dawnego miasta Krakowa (ok. 1910)*. „Krzysztofory. Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa” 1981, z. 8, s. 86–108; Nowak Janusz Tadeusz: *Wielki Kraków – wielkie szanse 1910–2010*. Red. Anna Biedrzycka. Kraków 2010. Książka towarzysząca wystawie w Muzeum Historycznym Miasta Krakowa, pałac Pod Krzysztofory, 8 września 2010 r. – 27 lutego 2011 r. Kurator Janusz Tadeusz Nowak.

powiększyła się blisko siedmiokrotnie, do prawie 47 km kw. Według spisu ludności z 1914 roku, w Krakowie zamieszkiwało prawie 159 tysięcy, a w Podgórzu 24 tysiące osób, razem 183 tysiące mieszkańców. Konkurs na projekt urbanistyczny Wielkiego Krakowa, zorganizowany w 1910 roku, wygrała spółka autorska, do której należeli architekci Władysław Ekielski, Tadeusz Stryjeński, Ludwik Wojtyczko, Kazimierz Wyczyński i artysta malarz Józef Czajkowski. Niestety, ani ten projekt, ani pozostałe nie zostały zrealizowane. Wybuch I wojny światowej nie pozwolił na realizację wszystkich planów Juliusza Leo, jednak opracowana przez niego koncepcja Wielkiego Krakowa zapoczątkowała proces przekształcania się Krakowa z prowincjonalnego miasta w nowoczesną, europejską aglomerację. Jediną inwestycją związaną z ideą regulacji Wielkiego Krakowa, którą wykonano już w okresie międzywojennym, są Aleje Trzech Wieszczów.

Spśród muzealiów zwraca uwagę dyplom Honorowego Obywatela Podgórza, który to tytuł tamtejsza Rada Miejska nadała prezydentowi Juliuszowi Leo 17 marca 1914 roku. Dokument został oprawiony przez znanego krakowskiego introligatora Roberta Jahodę (1862–1947). Juliusz Leo, z wykształcenia prawnik i ekonomista, był jednym z najwybitniejszych prezydentów Krakowa. Przez wiele lat pracował jako wykładowca i profesor zwyczajny na Uniwersytecie Jagiellońskim. Od 1893 roku zasiadał w krakowskiej Radzie Miejskiej. Na urząd prezydenta był wybierany trzykrotnie, sprawował go w latach 1904–1918. Do jego osiągnięć należy m.in. uporządkowanie gospodarki finansowej, doprowadzenie do zwiększenia dochodów miasta, reorganizacja władz miejskich. W 1905 roku sfinalizował wykupienie od władz austriackich zamku wawelskiego. Na początku jego drugiej kadencji, 15 lipca 1910 roku, w Krakowie miała wielka uroczystość odsłonięcia pomnika Grunwaldzkiego, ufundowanego przez Ignacego Jana Paderewskiego z okazji 500. rocznicy wielkiego zwycięstwa króla Władysława Jagiełły nad Krzyżakami. Z inicjatywy Leo przystąpiono do regulacji brzegów Wisły, przesunięto koryto Rudawy (1912), wzniesiono III most na Wiśle (1913), rozbudowano sieć kanalizacyjną i wodociagową oraz komunikację miejską. Dziełem życia prezydenta było doprowadzenie do utworzenia Wielkiego Krakowa. Był także cenionym politykiem, posłem do Sejmu Krajowego galicyjskiego, następnie do austriackiej Rady Państwa. W latach 1912–1915 szefował Kołu Polskiemu w parlamencie wiedeńskim. W 1914 roku był współtwórcą i pierwszym prezesem Naczelnego Komitetu Narodowego, jednym z inicjatorów utworzenia Legionów Polskich. Bardzo trafną charakterystykę prezydenta Leo przedstawiła w jego monografii Celina Bąk-Koczarska: „Rozszerzenie terytorium Krakowa przeprowadził Leo dzięki żelaznej konsekwencji i wytrwałości. Przez pełnych 13 lat z niezwykle zaciętym uporem dążył do jego urzeczywistnienia, pokonując na tej drodze różnorakie trudności i przeszkody, poczynając od rad powiatowych przyłączonych gmin, poprzez krakowską Radę Miejską, następnie Sejm, Namiestnictwo, aż do samego rządu wiedeńskiego”³⁸. Interesującą pamiątką po prezydencie jest pierścień pamiątkowy, wykonany z rosyjskiej kuli armatniej w firmie jubilerskiej Wiktora Czapllickiego podczas I pier-

Przestrzeń VI Wielki Kraków, fot. Tomasz Kalarus, 2016

szej wojny światowej (1914). Na zewnętrznej stronie obrączki znajduje się ryty napis: *m. Krakowa 1914 Oblężenie*. Po stronie wewnętrznej widoczny jest drugi napis kursywą: *Z rosyjskiej kuli armatniej*. Ciekawym artefaktem jest także odznaka wójtowska Dąbia w kształcie ośmioramiennych gwiazdy na łańcuchu, wykonana w 1907 roku w Fabryce Wyrobów Platerowych Marcellego Jakubowskiego według projektu cenionego artysty Włodzimierza Tetmajera (1861–1923). W polu środkowym gwiazdy znajduje się Orzeł polski z białego metalu, przytwierdzony dwoma sztyftami. Odznaka używana była zaledwie przez kilka lat, gdyż w 1911 roku Dąbie włączono jako XX dzielnicę w obręb Wielkiego Krakowa.

Aranżacja wnętrza sali nawiązuje do industrialnego charakteru omawianego okresu i stanowi odwołanie do znaczenia przemysłu i rozwoju techniki w dziejach miasta. Interesującą pamiątką z tego czasu są klucze do drzwi hali maszyn Wodociągu Miejskiego krakowskiego na Bielanach, wykonane w 1901 roku specjalnie na uroczystość otwarcia tego jednego z najważniejszych przedsięwzięć komunalnych. Klucze wzorowane są na barokowych z XVIII wieku. Uwagę w tym pomieszczeniu zwraca zawieszony pod sufitem model samolotu Albatros D.III (Oef), stanowiący odwołanie do osiągnięć myśli technicznej w Europie Środkowej³⁹. Był to austro-węgierski samolot myśliwski, używany m.in. w Krakowie w okresie I wojny światowej i bezpośrednio po niej. Stanowił licencyjną, udoskonaloną wersję niemieckiego myśliwca Albatros D.III. Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości był jednym z podstawowych typów myśliwców. Na środku sali ustawiony jest postument z planem położenia gmin okalających Kraków w 1905 roku, przed realizacją projektu Wielkiego Krakowa.

Za pomocą prezentacji multimedialnej zwiedzający może się zapoznać z procesem tworzenia się aglomeracji krakowskiej w XX wieku. Rozbudowana prezentacja multimedialna przybliża realizację projektu Wielkiego Krakowa, postać prezydenta Juliusza Leo. Ilustracją tego jest ikonografia, kartografia oraz zdjęcia archiwalne Krakowa z prze-

³⁸ Bąk-Koczarska Celina: *Juliusz Leo, twórca Wielkiego Krakowa*. Wrocław–Kraków 1986, s. 151–152.

³⁹ Szerzej: Mordawski Hubert: *Sily powietrzne w I wojnie światowej*. Poznań–Wrocław 2008.

łomu XIX i XX wieku. W założeniu projekt wystawienniczy *Cyberteki* jest otwarty, stąd też krótka prezentacja dotycząca Krakowa współczesnego. Ukazuje ona rozwój przestrzenny miasta w XX wieku, w tym kolejne rozszerzenia granic podczas okupacji niemieckiej w 1941 roku, czasy powojenne z powstaniem Nowej Huty⁴⁰ i włączeniem jej do Krakowa w 1951 roku, a także kolejnymi przyłączeniami terenów wiejskich do miasta w latach 1973 i 1986⁴¹. Na ekspozytorach szklanych prezentowane są wybrane cytaty wypowiedzi Stefana Żeromskiego, Stanisława Wyspiańskiego oraz Józefa Piłsudskiego dotyczące Krakowa.

Zagadnienia organizacyjne

W 2013 roku pojawiła się koncepcja przygotowania prezentacji muzealnego dorobku w zakresie rekonstrukcji cyfrowych. Początkowo pracowali nad tym Elżbieta Firlet i Piotr Opaliński. Zespół w tym składzie opracował pierwsze założenia koncepcyjne. W październiku 2013 roku nastąpiła zmiana w składzie zespołu, kierownikiem projektu w miejsce Elżbiety Firlet został Piotr Hapanowicz. Zespół, który opracował koncepcję, a następnie zrealizował ekspozycję, pracował w następującym składzie: kurator wystawy, scenariusz wystawy, kierownik projektu Piotr Hapanowicz, współpraca merytoryczna, koordynacja zespołu grafików Piotr Opaliński, koncepcja aranżacji wystawy Bartłomiej Woch, współpraca merytoryczna dr Walery Bubień i Olga Jasionek, redakcja tekstów i podpisów do wystawy Marcin Baran, zastępca kierownika projektu, organizacja wystawy Bartłomiej Nuckowski, multimedia Grzegorz Woźniak i Wojciech Adamczyk, makiety dr Robert Gawęł, promocja Marta Śmietana, projekt graficzny wydawnictw, współpraca plastyczna Wojciech Jodłowski. Nadzór nad realizacją wystawy sprawowała zastępca dyrektora Muzeum ds. organizacji działalności podstawowej Anna Śliwa-Suchowiak. Konsultantami wystawy spoza Muzeum byli dr Janusz Firlet, prof. dr hab. Zbigniew Pianowski oraz Emil Zaitz. W trakcie prac koncepcyjnych projekt ewoluował od prezentacji multimedialnej przez wystawę czasową do wystawy stałej. Wystawa *Cyberteka. Kraków – czas i przestrzeń* została przygotowana w krótkim terminie. Prace trwały niecały rok, od końca 2013 do października 2014 roku. Zasadnicza koncepcja wystawy powstała w lutym 2014 roku i na jej bazie prowadzono prace nad scenariuszem. Przygotowanie scenariusza wystawy poprzedziła kwerenda w Archiwum Narodowym w Krakowie, Bibliotece Jagiellońskiej oraz w Muzeum Narodowym w Krakowie. Opis prezentacji multimedialnych do wystawy wykonał Piotr Opaliński, który także przygotował zasadniczą część rekonstrukcji cyfrowych. Wyboru ikonografii historycznej, zdjęć archiwalnych, materiałów kartograficznych dokonali dr Walery Bubień i Olga Jasionek. Teksty opisowe przygotowali Piotr Hapanowicz, dr Walery Bubień, Piotr Opaliński oraz Olga Jasionek. Scenariusz wystawy został przygotowany w kwiet-

niu 2014 roku, na jego podstawie mgr inż. arch. Bartłomiej Woch opracował koncepcję adaptacji drugiego piętra skrzydła zachodniego pałacu Pod Krzysztoforą na cele ekspozycji *Cyberteka. Kraków – czas i przestrzeń*. Ważnym czynnikiem wpływającym na prace koncepcyjne nad projektem ekspozycji była niewielka powierzchnia pomieszczeń przewidzianych na wystawę (około 185 m kw.), które pierwotnie miały tworzyć przestrzeń biurową. Ponadto w pomieszczeniach podczas niedawnych prac konserwatorskich odkryto polichromie z przełomu XVIII i XIX wieku, które wykluczyły możliwość ingerencji w powierzchnię ścian. W trakcie realizacji projektu ważnym punktem było pozyskanie rekonstrukcji cyfrowych Krakowa przedlokacyjnego od Marcina Orkisz na podstawie umowy licencyjnej. Realizacja wystawy została wpisana w projekt Małopolskiego Regionalnego Programu Operacyjnego *Modernizacja obiektu Pałac pod Krzysztoforą – głównej siedziby Muzeum Historycznego Miasta Krakowa*.

Muzeum ogłosiło dwa zapytania ofertowe (pierwsze po nowelizacji Prawa zamówień publicznych w 2014 r.) w trybie artykułu 4 punkt 8b. Pierwsze dotyczyło wykonania pięciu prezentacji multimedialnych oraz aplikacji do obsługi i zarządzania prezentacjami multimedialnymi na potrzeby wystawy. W wyniku postępowania został wyłoniony wykonawca, Grupa Adweb Bartłomiej Juszczak, z którą zawarto umowę. Drugie postępowanie dotyczyło opracowania projektu wykonawczego aranżacji wystawy *Cyberteka. Kraków – czas i przestrzeń* oraz wykonania aranżacji, jej dostarczenia i montażu. Umowę na wykonanie tego zadania zawarto z Zakładem Budowy i Dekoracji Stanisław Górecki z Wrocławia. Multimedia do *Cyberteki* dostarczyła i zamontowała Ensalta sp. z o.o., na podstawie osobnej umowy na wyposażenie IT oraz audio-wideo skrzydła zachodniego pałacu.

Uroczyste otwarcie skrzydła zachodniego pałacu Pod Krzysztoforą wraz z wystawą stałą miało miejsce 30 października 2014 roku w sali nazwanej Kupferhaus (Miedzianej). W wydarzeniu uczestniczył m.in. prezydent miasta Krakowa prof. Jacek Majchrowski, przewodniczący Rady Miasta Krakowa Bogusław Kośmider, przewodniczący Sejmiku Województwa Małopolskiego Kazimierz Barczyk, senator RP Bogdan Klich, przewodniczący Społecznego Komitetu Odnowy Zabytków Krakowa prof. Franciszek Ziejka, małopolski konserwator zabytków dr Jan Janczykowski.

Cyberteka stanowi wprowadzenie do przyszłej wystawy stałej w Krzysztoforach, zatytułowanej *Kraków od początku bez końca*. Forma wystawy oparta jest na prezentacjach multimedialnych, a ich największą atrakcją są rekonstrukcje cyfrowej dawnej zabudowy Krakowa. Ta nowoczesna forma odbiega od tradycyjnej aranżacji ekspozycji. W pomieszczeniach *Cyberteki* na 20 ekranach prezentowanych jest ponad sto wizualizacji dawnej zabudowy Krakowa, ponad tysiąc zdigitalizowanych artefaktów muzealnych, można także obejrzeć cztery filmy wykonane w technice 3D. Ważnym dopełnieniem prezentacji multimedialnych na wystawie są wybrane cenne artefakty ze zbiorów Muzeum Historycznego Miasta Krakowa oraz elementy scenograficzne aranżacji, nawiązujące do charakteru prezentowanej epoki. Przestrzeń *Cyberteki* wzbogacają także cytaty o Krakowie z dawnych źródeł historycznych. W ostatnim pomieszczeniu na wystawie zwiedzający mają możliwość skorzystania z portalu

⁴⁰ Szerzej: Salwiński Jacek: Powstanie i rozwój Nowej Huty w drugiej połowie XX wieku. W: *Kraków. Nowe studia...*, s. 715–753.

⁴¹ Firlet Elżbieta: Zmiany przestrzenno-urbanistyczne Krakowa w latach 1939–2006. W: *Kraków. Nowe studia...*, s. 663–712.

Cyfrowy Thesaurus. Powstał on w ramach projektu *Udostępnienie i digitalizacja zbiorów 2D w Muzeum Historycznym Miasta Krakowa*, współfinansowanego przez Unię Europejską w ramach Małopolskiego Regionalnego Programu Operacyjnego na lata 2007–2013. Portal prezentuje muzealne zasoby 2D, czyli muzealia płaskie: zdjęcia, pocztówki, grafiki, rysunki, projekty scenograficzne, mapy. Można tu zobaczyć prawie 20 tysięcy zdigitalizowanych artefaktów.

Na potrzeby wystawy *Cyberteka. Kraków – czas i przestrzeń* został opracowany regulamin zwiedzania. Wystawa jest czynna od 30 października 2014 roku, od wtorku do niedzieli w godzinach od 10.00 do 17.30. *Cybertekę* można zwiedzać indywidualnie lub w grupach zorganizowanych. Grupa zorganizowana nie może liczyć więcej niż 25 osób (łącznie z opiekunami grupy i przewodnikiem lub pilotem). Wstęp na wystawę we wtorki jest wolny. Rezerwacja przewodnika dla grup lub osób indywidualnych odbywa się najpóźniej na trzy dni przed planowanym terminem zwiedzania za pośrednictwem strony internetowej www.mhk.pl lub w Centrum Obsługi Zwiedzających MHK. W związku z przepisami przeciwpożarowymi oraz nośnością stropów w pomieszczeniach wystawy obowiązuje limit zwiedzających.

Budżet zadania *Cyberteka. Kraków – czas i przestrzeń* (nr IV/1/B) wyniósł 577 676,75 zł, z czego wydatki związane z realizacją projektu – 559 053,37 zł. Znaczna część środków finansowych została refundowana z Małopolskiego Regionalnego Programu Operacyjnego, konkretnie 454 936 zł. Najważniejsze wydatki związane z realizacją wystawy to opracowanie projektu wykonawczego oraz wykonanie aranżacji wraz z montażem – 425 416,00 zł, umowa licencyjna na udostępnienie i opracowanie wizualizacji Krakowa przedlokacyjnego na potrzeby projektu – 48 000 zł, oraz przygotowanie aplikacji do infokiosków (opracowanie architektury informacji i makiety aplikacji, przygotowanie grafiki, programowanie flash oraz php, prace administracyjne związane z obsługą i odpowiednim skonfigurowaniem maszyn, przekazanie praw do kodów źródłowych) oraz panelu zarządzania systemem – 29 520 zł.

Promocja, edukacja

Promocja wystawy była realizowana przez plakaty, ulotki informacyjne, spoty reklamowe w TVP Kraków oraz w Radiu Kraków. Ponadto na otwarcie ukazała się czterostronicowa wkładka w krakowskim dodatku do „Gazety Wyborczej”. *Cybertece* były poświęcone dwie audycje w Radiu Kraków oraz jedna w radiowej Dwójce (*Kraków był kiedyś trójmiastem*, 8 listopada 2014 r.). Informacja o wystawie ukazała się m.in. w Programie Pierwszym Polskiego Radia, w Radiu KRK, w Radiu Alfa, w Radiu Plus, w „Gazecie Wyborczej”, w „Dzienniku Polskim”, w „Gazecie Krakowskiej”, a także w mediach społecznościowych. Artykuły na temat *Cyberteki* zostały opublikowane m.in. w krakow.pl, w miesięczniku „Kraków”, czasopiśmie „Spotkania z Zabytkami” (2015, nr 3–4), w biuletynie CAMOC (sierpień 2015 r.), w „Hejnale Oświatowym” (2015, nr 1).

Wystawie towarzyszy przewodnik po Pałacu Krzysztofory, wydany w języku polskim w 2014 roku, wersja w języku angielskim ukazała się pod koniec 2015 roku. Dla przewod-

ników miejskich przeprowadzono dwukrotnie szkolenia, tuż po otwarciu wystawy – 4 listopada 2014 roku, a następnie 19 maja 2015 roku. W ramach szkolenia uczestnicy wysłuchali wykładów pracowników Muzeum (dr Grażyna Lichończak-Nurek, Piotr Hapanowicz, dr Walery Bubień) oraz brali udział w specjalistycznych oprowadzeniach. Na zakończenie szkoleń odbyły się egzaminy. W ramach realizacji projektu został przygotowany różnorodny program edukacyjny poświęcony rozwojowi przestrzennemu i urbanistycznemu Krakowa.

Oferta edukacyjna dla młodzieży, towarzysząca wystawie *Cyberteka*, składa się z pięciu tematów zajęć, w tym trzech lekcji interaktywnych: *Kraków – od osady do miasta lokacyjnego*; *Kraków – trójmiasto – aglomeracja*; *Ku współczesności. Jak powstał Wielki Kraków* oraz dwóch warsztatów plastycznych: *Zwykłe, niezwykłe widoki Krakowa – czyli jak wyglądał dawny Kraków*; *Przez style i epoki – czyli krakowska architektura na przestrzeni dziejów*. Ponadto we współpracy z Centrum Młodzieży im. dr. Henryka Jordana pracownicy oddziału Pałac Krzysztofory zorganizowali kolejną edycję najstarszego konkursu wiedzy historycznej o Krakowie dla uczniów ponadgimnazjalnych *Czy znasz Kraków*. W roku szkolnym 2014/2015 konkurs był poświęcony rozwojowi przestrzennemu i urbanistycznemu. W ramach wprowadzenia do konkursu odbyło się osiem wykładów prowadzonych przez pracowników Muzeum Historycznego Miasta Krakowa oraz innych krakowskich muzeów (Emil Zaitz, dr Janusz Firlet, dr Waldemar Komorowski). Od listopada 2014 do maja 2015 roku we współpracy z Towarzystwem Miłośników Historii i Zabytków Krakowa przeprowadzono dla młodzieży szkół średnich kurs *Dzieje i dziedzictwo kulturowe Krakowa*. Tematem 12 zajęć kursowych był, podobnie w przypadku konkursu, rozwój przestrzenny i urbanistyczny Krakowa. Uczestnicy zarówno konkursu, jak i kursu mieli możliwość wielokrotnego zapoznania się z nową wystawą stałą w pałacu Pod Krzysztofory. Dla wszystkich zainteresowanych przygotowano cykl kilkunastu wykładów popularnonaukowych *Rezydencja krzysztoforska zaprasza*. Zajęcia odbywały się raz w miesiącu, w czwartki, od 16.30 do 17.30 w sali Miedzianej. Wykładowcami byli m.in. Emil Zaitz z Muzeum Archeologicznego, dr Janusz Firlet z Zamku Królewskiego na Wawelu, dr Grażyna Lichończak-Nurek z Muzeum Historycznego Miasta Krakowa, dr Zbigniew Beiersdorf, prof. Bogusław Krasnowolski z Uniwersytetu Papieskiego im. Jana Pawła II oraz profesorowie Zdzisław Noga i Jerzy Rajman z Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie. Na wystawie pracownicy Muzeum prowadzili zajęcia dla studentów Instytutu Historii Uniwersytetu Pedagogicznego oraz Instytutu Kultury Uniwersytetu Jagiellońskiego.

W 2015 roku oddział MHK Pałac Krzysztofory kilkakrotnie przygotował specjalny program wydarzeń i zajęć edukacyjnych na wystawie *Cyberteka*, m.in. włączając się w realizację Festiwalu Funduszy Europejskich (20–22 marca), Dni Otwartych Funduszy Europejskich (8–10 maja), Festiwalu Nauki w Krakowie (21–24 maja), Małopolskich Dni Dziedzictwa Kulturowego (24 maja), 60+kultura (26–17 września) w ramach projektu Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego *Kultura dostępna* oraz w akcje typowo muzealne: *Noc Muzeów* (15/16 maja) oraz imieniny Krzysztofa (25 lipca).

Od otwarcia wystawy dla publiczności 31 października 2014 do 31 sierpnia 2015 roku, czyli przez dziesięć miesięcy,

ekspozycję obejrzało 14 826 osób, co w przypadku wystaw organizowanych w pałacu Pod Krzysztoforą jest wynikiem więcej niż dobrym. Zdecydowana większość zwiedzających to turyści indywidualni, wystawę odwiedziło w tym czasie zaledwie 59 grup, w sumie 1147 zwiedzających. Wśród zwiedzających dominują turyści krajowi, cudzoziemców na wystawie było 1839, tj. 12,4 proc. ogółu zwiedzających. W omawianym okresie na wystawie odbyło się 78 zajęć edukacyjnych, w który wzięło

Aneks

Wystawa została dobrze przyjęta przez zwiedzające ją osoby, o czym świadczą wpisy w księdze pamiątkowej. Poniżej przytoczono kilka z nich.

„Wystawa dobra, wiele wnosząca! Z pozdrowieniami Goscia z Poznania”.

„Podziwiam precyzję i pomysłowość w prezentowaniu historii Krakowa. To naprawdę dobra robota. Wymaga trochę szerszej reklamy i zainteresowania mediów. Za to co jest serdeczne dzięki!, W. Chrząszczewski, 8.2015”.

„Wystawa jest bardzo interesująca. Przybliży historię Krakowa, w ciekawy sposób ukazując dzieje miasta. Warto było tu przyjść. Dziękuję! Gabriela, 11.08.2015”.

„Exhibitions is really impressive and worthy to see, I have spent here three hours and I don't regret that!”, Agnes, 11.08.2015”.

„Fenomenalna i niezwykle interesująca wystawa, która w sposób profesjonalny, ciekawy, a przede wszystkim interaktywny przedstawia architektoniczne losy Miasta Królów Polskich”, Grzegorz Dudek, 13.08.2015”.

„Super! Muzea też powinny się zmieniać! Karolina Maściąg. Ps. Siedziska nie pasują do monitorów (niskie, wysokie, przypadkowe!)”.

„Jesteśmy pod dużym wrażeniem nowoczesności *Cyberteki* i profesjonalizmu. Dowiedzieliśmy się o Cyfrowym Thesaurusie i możliwościach korzystania z jego zasobów. Muzeum jest wspaniale utrzymane i prowadzone”, Maria Mackiewicz-Talarczyk, Poznań, 16.08.2015”.

„Wielce ciekawy Oddział Muzeum, Jan Skalkowski, Łódź, 18 sierpnia A.D. 2015”.

Bibliografia

- Atlas historyczny miast polskich*. Red. Roman Czaja. T. 5. Z. 1. *Kraków*. Red. Zdzisław Noga. Kraków 2007
- Bąk-Koczarska Celina: *Juliusz Leo, twórca Wielkiego Krakowa*. Wrocław–Kraków 1986
- Beiersdorf Zbigniew: Kleparz. W: *Kraków. Nowe studia...*, s. 427–451
- Cracovia Iudaeorum 3D*. Kraków 2013
- Dzikówna Janina: *Kleparz do 1528 roku*. Biblioteka Krakowska, nr 74. Kraków 1932
- Firlet Elżbieta: Zmiany przestrzenno-urbanistyczne Krakowa w latach 1939–2006. W: *Kraków. Nowe studia...*, s. 663–712
- Firlet Elżbieta: *Rekonstrukcje krajobrazu krakowskiego ze społu osadniczego na wystawie Kraków w chrześcijańskiej Eu-*

ropie X–XIII w.

„Krzysztoforą. Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa” 2008, z. 26, s. 21–26

Firlet Janusz, Pianowski Zbigniew: Wawel do roku 1300. W: *Kraków. Nowe studia...*, s. 45–66

Kolak Waclaw: *Jurydyki krakowskie*. „Archeion” 1962, t. 38, s. 219–240

Komorowski Waldemar: Ratusz krakowski. W: *Urbs celeberrima. Księga pamiątkowa na 750-lecie lokacji Krakowa*. Red. Andrzej Grzybowski, Zdzisław Żygulski jun., Teresa Grzybowska, Kraków 2008, s. 173–20

Komorowski Waldemar, Follprecht Kamila: Rozwój urbanistyczno-architektoniczny Krakowa intra muros w czasach nowożytnych. W: *Kraków. Nowe studia...*, s. 189–295

Komorowski Waldemar, Sudacka Aldona: *Rynek Główny w Krakowie*. Wrocław 2008

„Zaawansowana technologia przybliżyła nam historię, [podpis nieczytelny]”.

„Ciekawy sposób prezentacji. Źródło wiedzy o Krakowie, [podpis nieczytelny]”.

„Bardzo ciekawa wystawa. Cieszymy się, że mogliśmy ją obejrzeć, Agata i Grażyna z Podkarpacia”.

„Dziękuję za spędzony tutaj czas. Było mi bardzo miło, [podpis nieczytelny]”.

„Very interesting. Thank You!, Trevor Cummins, Ireland, 10.09.2015”.

„Piękna wystawa. Bardzo miła obsługa, Mieczysław W.”.

„Bardzo ciekawe prezentacje multimedialne. Jeszcze nieraz tu wrócimy!, Karolina i Michał Gąsiorowscy, 12.09.2015”.

„Genialna wystawa! Gratuluję pomysłodawcom i realizatorom, Ania, Gdańsk”.

„Bardzo interesująca podróż w czasie”, 23.09.2015 Julia”.
Przepiękne makiety! Paulina, 24.09.2015”.

„A most interesting and impressive muzeum”, Marjaver Ferjusz, U.K.”.

„Eine wunderschöne Ausstellung, M. Braun, Deutschland”.

„What a wonderful exhibition! Thank you!, Jorgen&Johanna (Norway)”.

„Filmy wizualizacje oraz aranżacja scenograficzna wspaniałe. Mało eksponatów, tzn. zabytków, Jan Gustaw Jurkiewicz, Zabrze”.

„(...) Całość wystawy, na którą składa się 6 części, robi imponujące wrażenie i z pewnością warto ją obejrzeć. Serdeczne podziękowania za zorganizowanie wystawy, Jerzy Maślacz, 5.09.2015”.

- Komorowski Waldemar: Rozwój urbanistyczno-architektoniczny Krakowa intra muros w średniowieczu (od połowy XIV wieku). W: *Kraków. Nowe studia...*, s. 153–186
- Kraków – europejskie miasto prawa magdeburgskiego 1257–1791. *Katalog wystawy*. Koncepcja i red. nauk. Grażyna Lichończak-Nurek. Kraków 2007
- Kraków. *Nowe studia nad rozwojem miasta*. Red. Jerzy Wyrozumski. Biblioteka Krakowska, nr 150. Kraków 2007
- Kraków. *Rozszerzenie granic 1909–1915*. Wyd. Karol Rolle. Kraków 1931
- Kraków w chrześcijańskiej Europie X–XIII w. *Katalog wystawy*. Koncepcja i red. merytoryczna Elżbieta Firlet. Kraków 2006
- Krasnowolski Bogusław: *Układ przestrzenny krakowskiego Kazimierza w wieku XIV*. „Rocznik Krakowski” 1988, t. 54, s. 17–58
- Krasnowolski Bogusław: *Rozwój urbanistyczny i architektoniczny Miasta Żydowskiego na krakowskim Kazimierzu*. „Krzysztofory. Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa” 1988, z. 15, s. 84–98
- Krasnowolski Bogusław: *Ulice i place krakowskiego Kazimierza. Z dziejów chrześcijan i Żydów*. Kraków 1992
- Krasnowolski Bogusław: *Miasta Ziemi Krakowskiej, chronologia procesów osadniczych i typologia układów urbanistycznych*. Kraków 2004
- Krasnowolski Bogusław: Lokacje i rozwój Krakowa, Kazimierza i Okołu. Problematyka rozwiązań urbanistycznych. W: *Kraków. Nowe studia...*, s. 355–426
- Laberschek Jacek: Rozwój przestrzenny krakowskiego zespołu osadniczego extra muros XIII–XVIII wieku. W: *Kraków. Nowe studia...*, s. 297–352
- Łukacz Marek M.: *Zabudowa pierzei Rynku Głównego w Krakowie w okresie średniowiecza*. „Krzysztofory. Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa” 2010, cz. 1, s. 75–97. Red. nauk. Elżbieta Firlet
- Marek Marta: Cyfrowa rekonstrukcja historycznej zabudowy Krakowa. Projekt Muzeum Historycznego Miasta Krakowa. W: *Kraków – europejskie miasto...*, s. 99–129
- Marek Marta: Kraków półportretowy, półfantastyczny. W: *Kraków – europejskie miasto...*, s. 190–191
- Marta Marek: Makieta Rynku krakowskiego, według Planu Dominika Pucka z 1787 r. W: *Kraków – europejskie miasto...*, s. 618
- Marek Marta: Plan Krakowa, tzw. Kołłątajowski. W: *Kraków – europejskie miasto...*, s. 617–618
- Marek Marta: Widok Krakowa od południa z Kopca Krakusa. W: *Kraków – europejskie miasto...*, s. 193–194
- Marek Marta: Widok Krakowa od zachodu. W: *Kraków – europejskie miasto...*, s. 197–198
- Marek Marta: Widok Krakowa w czasie oblężenia przez Szwedów w 1655 r. W: *Kraków – europejskie miasto...*, s. 195–197
- Marek Marta: *Zastosowanie techniki cyfrowej 3D do rekonstrukcji historycznej zabudowy Krakowa*. „Krzysztofory. Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa” 2008, z. 26, s. 57–76
- Mastalerzówna Maria: Przedmieście Stradom w wiekach średnich. W: *Studia nad przedmieściami Krakowa*. Biblioteka Krakowska nr 94. Kraków 1938, s. 91–125
- Mordawski Hubert: *Sity powietrzne w I wojnie światowej*. Poznań–Wrocław 2008
- Moskal Katarzyna: Berełko burmistrzów krakowskich. W: *Kraków – europejskie miasto...*, s. 202–203
- Moskal Katarzyna: Krucyfiks do zaprzysięgania rajców miejskich. W: *Kraków – europejskie miasto...*, s. 205
- Moskal Katarzyna: Lada Rady Miejskiej (z obsadką do pióra). W: *Kraków – europejskie miasto...*, s. 204–205
- Moskal Katarzyna: Laska gminy Łobzów. W: *Kraków – europejskie miasto...*, s. 189
- Moskal Katarzyna: Laska gminy Nowa Wieś Narodowa. W: *Kraków – europejskie miasto...*, s. 189–190
- Moskal Katarzyna: Pierścień burmistrzów krakowskich. W: *Kraków – europejskie miasto...*, s. 203–204
- Moskal Katarzyna: Pierścień cechu złotników krakowskich. W: *Kraków – europejskie miasto...*, s. 290–291
- Moskal Katarzyna: Zawieszenie cechu złotników. W: *Kraków – europejskie miasto...*, s. 291
- Niezabitowski Michał: *Pierwszy „Wielki Kraków” – proces „pęknięcia” murów obronnych Krakowa 1791–1802*. „Krzysztofory. Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa” 2005, z. 23, s. 71–78
- Niezabitowski Michał: Geografia a historia Krakowa. Warunki naturalne Krakowa. W: *Kraków. Nowe studia...*, s. 19–43
- Nowak Jan Tadeusz: *Wielki Kraków – wielkie szanse 1910–2010*. Red. Anna Biedrzycka. Kraków 2010
- Nowak Jan Tadeusz: *Wystawa stała Muzeum Historycznego Miasta Krakowa*. „Krzysztofory. Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa” 2012, z. 30, s. 197–206. Koncepcja merytoryczna Genowefa Zań-Ograbek
- Opaliński Piotr: *Rekonstrukcja cyfrowa infrastruktury architektonicznej Rynku krakowskiego w XIV i XV wieku*. „Krzysztofory. Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa” 2010, z. 28, cz. 1, s. 113–128. Red. nauk. Elżbieta Firlet
- Pianowski Zbigniew: Architektura monumentalna wczesnośredniowiecznego Krakowa. W: *Kraków w chrześcijańskiej...*, s. 163–219
- Pieradzka Krystyna: *Garbary, przedmieście Krakowa (1363–1587)*. Kraków 1931
- Plan Kołłątajowski miasta Krakowa*. Oprac. Michał Odlański-Poczobutt, Zofia Traczewska-Białek. „Geodezja” 1978
- Radwański Kazimierz: *Kraków przedlokacyjny. Rozwój przestrzenny*. Kraków 1975
- Radwański Kazimierz: Kraków przedchrześcijański. W: *Kraków. Nowe studia...*, s. 89–119
- Rajman Jerzy: *Kraków – zespół osadniczy, proces lokacji, mieszczanie do roku 1333*. Kraków 2004
- Rączka Jan Władysław: *Rozplanowanie wsi przyległych do dawnego miasta Krakowa (ok. 1910)*. „Krzysztofory. Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa” 1981, z. 8, s. 86–108
- Rokosz Mieczysław: Forum Polonorum et Via Regia. Rynek krakowski i Droga Królewska sceną wydarzeń państwowych, religijnych, narodowych i społecznych 1257–2010. W: *Rynek krakowski odkryty na nowo*. Red. nauk. Elżbieta Firlet. Biblioteka Krzysztoforska, nr 6. Kraków 2014, s. 405–610
- Rynek krakowski odkryty na nowo*. Red. nauk. Elżbieta Firlet. Biblioteka Krzysztoforska, nr 6. Kraków 2014

Salwiński Jacek: Powstanie i rozwój Nowej Huty w drugiej połowie XX wieku. W: *Kraków. Nowe studia...*, s. 715–753

Słownik historyczno-geograficzny województwa krakowskiego w średniowieczu: Garbary. Hasło oprac. Jerzy Wiśniewski. Cz. 1, z. 4. Wrocław–Łódź 1986, s. 693–707

Studia nad przedmieściami Krakowa. Biblioteka Krakowska, nr 94. Kraków 1938

Świechowska Helena: Przedmieście Wesoła. W: *Studia nad przedmieściami Krakowa*. Biblioteka Krakowska, nr 94. Kraków 1938, s. 126–174

Świszczowski Stefan: *Miasto Kazimierz pod Krakowem*. Kraków 1981

Tyczyńska Maria: *Rzeźba i budowa geologiczna terytorium miasta Krakowa*. „Folia Geographica. Series Geographica-Physica” 1968, vol. 1, s. 9–34

Wyrozumski Jerzy: *Dzieje Krakowa. T. 1. Kraków do schyłku wieków średnich*. Red. Janina Bieniarzówna, Jan M. Małecki. Kraków 1992, s. 9–22

Wyrozumski Jerzy: Lokacja czy lokacje Krakowa na prawie niemieckim?. W: *Kraków. Nowe studia...*, s. 121–151

Zaitz Emil: Osadnictwo wczesnośredniowieczne na terenie Krakowa. W: *Kraków w chrześcijańskiej...*, s. 221–272

Żółciak Jarosław: Rozwój przestrzenny Podgórze. W: *Kraków. Nowe studia...*, s. 529–584

Cybertheque. Kraków – time and space – a new permanent exhibition of the Historical Museum of the City of Kraków. The subject area of the exhibition and a summary of the project

Cybertheque. Kraków – time and space is a permanent exhibition in the Pod Krzysztofory Palace that presents the spatial and urban development of Kraków from the pre-foundation period till modern times. It is a place of presentation of the long-year contribution of the Museum to the digital reconstruction of the former building development of Kraków and its agglomeration and the museum collection digitisation program. The form of exhibition is based on multimedia presentations, and visualisations of the building development of Kraków are their biggest attraction. This modern form differs from the traditional exhibition arrangement. Rooms of the current exhibition with the total area of 185 sq.m. are situated on the second floor of the western wing of the Pod Krzysztofory Palace in historic rooms with polychromes dating back to the turn of the 19th century. The project is regarded as open and will be regularly enlarged and supplemented.

The phenomenon of Kraków in its current shape is presented in six spaces in a form of multimedia presentations. In the first room – *Cracovia Origo* – a narration concerning the oldest history of Kraków is presented. The second space – *Oppidum* – is a story of formation of the Kraków settlement complex (the Wawel castle-town, settlements beyond the town walls - Okół, other settlement centres) with selected objects of Roman architecture in pre-foundation times. The next part of the exhibition – *Civitas* – is devoted to the turning point in the history of Kraków: its foundation by Duke Bolesław V the Chaste on 5 June 1257 and the development of the city till the end of the 15th century. In the fourth space – *Forum* – the urban development of Kraków from the 16th till the 18th century is presented, mainly through the prism of the Kraków Market Square. The fifth space – *Agglomeration* – is a story of a phenomenon of three towns: Kraków, Kazimierz and Kleparz in modern times. An important part of its arrangement is a centrally located exhibit in the form of a balloon, which refers to the development of Enlightenment thought and science. The last sixth room presents “Great Kraków” – a spatial and urban development project implemented under the direction

of the Mayor of Kraków Juliusz Leo in the years 1909–1915. The dominant item in the room is the model of an Albatros D.III (Oef) plane hung at the ceiling, which refers to the development of technology and industry at the beginning of the 20th century. The contemporary spatial development of Kraków is also presented in this space. The visitor can also make use of the Cyfrowy Thesaurus portal, which presents 2D museum resources – flat exhibits: photographs, postcards, prints, drawings, scenographic designs, maps. Almost 20,000 digitised artefacts can be seen here. Multimedia presentations at the exhibitions are supplemented with selected valuable artefacts from the collections of the Historical Museum of the City of Kraków and scenographic elements of arrangement that refer to the character of the presented epoch. The exhibition presents the insignia of the local government of Kraków: the sceptre and ring of mayors of Kraków from the 16th century and a silver crucifix used for swearing town councillors in from the second half of the 17th century. In this space, we can also see the oldest known view of Kraków from the north, which was prepared in the workshop of Michael Wolgemut and Wilhelm Pleyenwuff and published in Hartmann Schedel's *Nuremberg Chronicle* from 1493; a view of Kraków from the south from the Krakus Mound from 1600 – copperplate and etching engraved by Jacob Hoefnagel according to a drawing by Egidio van der Rye, or the monumental Kołłątaj Plan of Kraków prepared by Maciej Dębski and Kazimierz Szarkiewicz upon Hugo Kołłątaj's commission in the years 1783–1785. The space of *Cybertheque* is also enriched with quotations about Kraków from old historical sources. Everything is supplemented with 3D presentations of four videos: *Cracovia Origo*, *Wawel 1000 years ago*, *Civitas Nostra Cracoviensis A.D.1650* and *Cracovia A.D. 1650*.

Carried out as part of the project of the Małopolska Regional Operational Programme *Modernisation of the Pod Krzysztofory Palace facility – the main location of the Historical Museum of the City of Kraków*, the exhibition serves as an introduction to the future permanent exhibition in the Pod Krzysztofory Palace, entitled *Kraków from the beginning without end*.